

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler Bilim Dalı

**ÇOCUK İŞÇİ NEDENLİ BOYKOT TEHDİDİNİN FİLDİŞİ SAHİLİ
KAKAO ÜRETİMİNE ETKİSİ**

Yacouba TOURE

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

ÇOCUK İŞÇİ NEDENLİ BOYKOT TEHDİDİNİN FİLDİŞİ SAHİLİ
KAKAO ÜRETİMİNE ETKİSİ

Yacouba TOURE

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

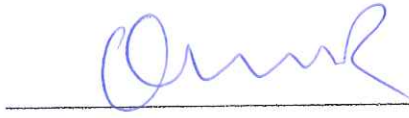
Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Yacouba TOURE tarafından hazırlanan "Çocuk İşçi Nedenli Boykot Tehdidinin Fildişi Sahili Kakao Üretimine Etkisi" başlıklı bu çalışma, 18/01/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

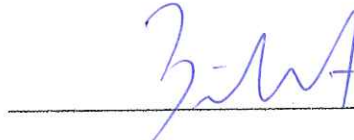
Prof. Dr. Aydın ULUCAN (Başkan)

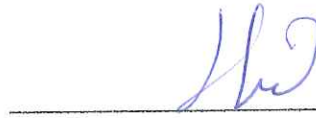
Yrd. Doç. Dr. Onur KOYUNCU (Danışman)

Doç. Dr. Ayşegül TAŞ

Yrd. Doç. Dr. Bülent ÇEKİÇ

Yrd. Doç. Dr. Hatice ÇALIPINAR

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 18 Ocak 2020 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/01/2018

Yacouba TOURE

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin 18 Ocak 2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin .....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

18 / 01 / 2018

Yacouba TOURE

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Yrd. Doç. Dr. Onur KOYUNCU danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Yacouba TOURE

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans öğrenimimi destekleyerek, eğitimimin her aşamasında sağladıkları burs ile önemli katkılarını hissettiren Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar (YTB) Başkanlığına en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın her aşamasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösteren ve destek olan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Onur KOYUNCU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca, yüksek lisans öğrenimim boyunca sundukları eğitim kalitesi ve verdikleri desteklerden dolayı, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Anabilim Dalı'ndaki tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Yoğun çalışma temposunda bana zaman ayırıp, yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Cem MENTEN'e çok teşekkür ederim.

Son olarak, ülkemden uzaktayken kendilerini her zaman yanımda hissettiğim ve hayatım boyunca desteklerini gördüğüm sevgili annem ve babama sonsuz minnetlerimi sunarım.

ÖZET

TOURE, Yacouba. *Çocuk İşçi Nedenli Boykot Tehdidinin Fildişi Sahili Kakao Üretimine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Fildişi Sahili, dünyanın en büyük kakao üreticisidir. 1999 yılında Fildişi Sahili kakao sektöründe çocuk işçi sayısının fazla olması nedeniyle boykot tehdidine maruz kalmıştır. Bu çalışmada, çocuk işçi sorunu nedeniyle kakao boykot tehdidinin Fildişi Sahili kakao üretimi üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. İlk aşamada 1998-2014 yılları arasındaki çocuk işgücü verileri ile Fildişi Sahili'nin makroekonomik verileri kullanılarak çoklu regresyon modelleri kurulmuş ve Fildişi Sahili'ndeki çocuk işçi sorununu etkileyen faktörler analiz edilmiştir. Bu aşamada, yeterli sayıda çocuk işçi verisi bulunmadığından dolayı analiz sonuçları güvenilir bulunmamıştır. Bu nedenle, analizin ikinci bölümünde çocuk işçi nedeniyle kakao boykot tehdidinin kakao üretim miktarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Boykot tehdidinin kakao üretim miktarı üzerindeki etkisini ölçmek için, 1981-2015 yılları arasındaki kakao üretim verileri üzerinde doğrusal ve çoklu regresyon ve istatistiksel eşitlik testleri uygulanmıştır. Analiz sonucunda, %5'lik bir güven aralığında, boykot tehdidinin kakao üretim miktarını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Fildişi Sahili'nde üretilen kakao miktarı ile beklenen kakao üretim miktarı arasında 7.572.136 ton fark tespit edilmiştir. Kakao üretimindeki bu fark kilogram başına düşen kakao fiyatı ile çarpılarak 8.741.472.758 \$'lık maddi kayıp hesaplanmıştır. Buna ek olarak, boykot sonrası Fildişi Sahili kakao üretimindeki değişim araştırılmıştır. Bu aşamada 1981-2015 yılları arasındaki kakao üretim verileri kullanılarak üç farklı dönem (A: 1981-1998, B: 2000-2008 ve C: 2008-2015) için regresyon modelleri kurulmuş ve kurulan regresyon model sonuçları karşılaştırılmıştır. Bulgulara göre, 1999'dan sonra üretim hızı istatistiksel manada anlamlı olacak şekilde düşmüştür ve bu da bir duraklama göstergesidir. 2008'den sonra ise üretim hızı tekrar yükselmiş ve boykot tehdidi öncesine göre bile anlamlı şekilde yükselmiştir. Son olarak Fildişi Sahili'nin ana rakipleri ve Afrika ile dünya toplam üretimleri ile karşılaştırma yapılmıştır. Fildişi Sahili'nin kakao üretim miktarı düşüşünün Gana tarafından değerlendirildiği ve boykot yılı olan 1999'dan sonra Gana'da üretilen kakao miktarının düzenli olarak artış gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler

Kakao Ekonomisi, Çocuk işçi, Boykot, Çoklu Regresyon, Fildişi Sahili

ABSTRACT

TOURE, Yacouba. *The Effect Of Child Labor Related Boycott Threat On Ivory Coast Cocoa Production*, M.S. Thesis, Ankara, 2018.

Ivory Coast is the leading cocoa producer in the world. In 1999 Ivory Coast faced a boycott threat due to the large number of child labor. In this study, we aim to analyse the effect of child labor related boycott threat on Ivory Coast's cocoa production. In the first stage, the factors affecting child labor in Ivory Coast were analysed for the 1998-2014 period using multivariate regression techniques with macroeconomic variables were used as input. Since the sample size was small, the outcomes of these analysis are found not to be robust. In the second stage, the effect of boycott threat on cocoa production was investigated. For this purpose, linear and multivariate regression techniques were applied for 1981-2015 period. Outcomes show that the boycott threat effects the cocoa production negatively at a 5% significance level. A difference of 7.572.136 tons between the actual and expected production was calculated. This amount sums up to 8.741.472.758 USD when the yearly differences were multiplied with the respective average cocoa prices. Furthermore, the change in Ivory Coast cocoa production after the threat was also investigated. The 1981-2015 period was decomposed into three sub-periods (A: 1981-1998, B: 2000-2008 and C: 2008-2015) and each was analysed via linear regressions and the findings were compared. According to the results, the production rate descended significantly after the threat. After 2008 the production growth took off again and significantly transcended the before-boycott growth. Finally, Ivory Coast's cocoa production growth was compared with the competitors and Africa and World aggregate production sums. It was seen that the decline in Ivory Coast cocoa production was seized by the next competitor Ghana and Ghana cocoa production portrayed a significant increase starting from the boycott year 1999.

Keywords

Cocoa Economy, Child Labour, Boycott, Multiple Regression, Ivory Coast

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	3
DÜNYA GENELİNDE VE FİLDİŞİ SAHİLİ'NDE KAKAO ÜRETİMİ	3
1.1. DÜNYA GENELİNDE KAKAO ÜRETİMİ.....	3
1.1.1. Kakao Üretiminin Tarihçesi	3
1.1.2. Kakaonun Küresel Üretim Evrimi	4
1.1.3. Küresel Kakao Talep Döngüsü	7
1.2. FİLDİŞİ SAHİLİ CUMHURİYETİ'NİN GENEL TANITIMI	11
1.2.1. Fildişi Sahili Cumhuriyeti'nin Ekonomik Yapısı	11
1.2.2. Fildişi Sahili'nde Kakao Endüstrisi	14
1.2.3. Fildişi Sahili Ekonomisinde Kakaonun Önemi.....	15
2. BÖLÜM	19
ÇOCUK İŞÇİ LİTERATÜRÜ	19
2.1. ÇOCUK İŞÇİ SORUNU.....	19
2.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ.....	21
2.3. SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SORUNU VE MÜŞTERİ BOYKOTU	26
2.4. FİLDİŞİ SAHİLİ KAKAO SEKTÖRÜNDEKİ ÇOCUK İŞÇİ SORUNU VE KAKAO BOYKOT TEHDİDİ	30
3. BÖLÜM	33
ÇOCUK İŞÇİ SAYISININ TAHMİNLENMESİ	33
3.1. METODOLOJİ	33
3.1.1. Örneklem Bilgileri	33
3.1.2. Veri Hazırlama	36

3.1.3.	Tanı Testi.....	38
3.1.3.1.	Korelasyon Analizleri	38
3.1.4.	Çoklu Bağntı Tespiti.....	39
3.1.5.	Model Tahmini	40
3.1.5.1.	Temel Model	40
3.1.5.2.	Basit Korelasyon Katsayıları ile Çoklu Bağntı Tespiti	42
3.1.5.3.	Varyans Şişirme Çarpanı (VIF).....	43
3.1.5.4.	Değişken Seçimi.....	44
3.1.6.	İdeal Model.....	45
4.	BÖLÜM	47
	ÇOCUK İŞÇİ NEDENLİ BOYKOT TEHDİDİNİN KAKAO ÜRETİMİNE ETKİSİ..	47
4.1.	METODOLOJİ	47
4.2.	BOYKOT TEHDİDİ ÖNCESİ VE SONRASI KAKAO ÜRETİM MİKTARLARININ KARŞILAŞTIRILMASI.....	47
4.2.1.	İki Dönemin Regresyon Analizleri	48
4.2.2.	Modellerin Karşılaştırılması	49
4.2.3.	Boykot Değişkenli Regresyon Analizi	51
4.3.	BOYKOT TEHDİDİNİN YOL AÇTIĞI MALİYET VE YORUMLARI.....	52
4.4.	BATI AFRİKA'DAKİ KAKAO ÜRETİMİNDEKİ ANA AKTÖR ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI	54
4.4.1.	Boykot Sonrası Fildişi Sahili Kakao Üretimdeki Değişim.....	55
4.4.2.	Fildişi Sahili'nin Ana Rakipleri ile Karşılaştırılması	59
	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	61
	KAYNAKÇA	64
	EK 1. ORİJİNALLIK RAPORU	70
	EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	71
	ÖZGEÇMİŞ.....	72

KISALTMALAR DİZİNİ

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

CFA: Communauté Financière d'Afrique

ENSEA: Ecole Nationale Supérieure De Statistique Et D'Economie Appliquée

ENV: Enquête Niveau de Vie

FAO: Food and Agriculture Organization

FMI: Fonds monétaire international

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

ICCO: International Cocoa Organization

IITA: Institut International de Recherches en Agronomie Tropicale

ILO: International Labour Organization

INS: Institut National de la Statistique

LMIC: Low and Middle Income Countries

MICS: Enquête à Indicateurs Multiples

OIT: Organisation Internationale du Travail

VIF: Variance Inflation Factor

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. 2013/2016 Döneminde Bölgelere Göre Kakao Üretimini Sayısal Tahmini (Bin Ton).....	6
Tablo 2. Fildişi Sahili Makroekonomik Verileri	35
Tablo 3. Fildişi Sahili'ndeki 1998-2013 Yılları Arasındaki Mevcut Çocuk işçi Verileri	36
Tablo 4. 1998-2014 Yılları Arasındaki Çocuk işçi Sayısı.....	37
Tablo 5. Model 1 Regresyon Modelinin Analiz Sonuçları	41
Tablo 6. Korelasyon Matrisi Tablosu	42
Tablo 7. Model 1 için VIF Analiz Sonuçları.....	43
Tablo 8. CLT ile Aralarında Yüksek Korelasyon Katsayısı Bulunan Bağımsız Değişkenler	45
Tablo 9. Kendi Aralarında Düşük Korelasyon Katsayısı Bulunan Bağımsız Değişkenler	45
Tablo 10. Model 12 için Analiz Sonuçları	45
Tablo 11. Doğrusal model 1 için Regresyon Tahmin Sonucu	50
Tablo 12. Doğrusal model 2 için Regresyon Tahmin Sonucu	50
Tablo 13. Doğrusal Model 3 için Regresyon Tahmin Sonucu	52
Tablo 14. Fildişi Sahili'ndeki Elde Edilen Kakao Üretim Miktarları ile Beklenen Kakao Üretim Miktarları Arasındaki Fark ve Hesaplan Maddi Kayıplar	54
Tablo 15. Üç regresyon Modelinin Sonuçları	56

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kakao Ağacı ve Meyvesi.....	4
Şekil 2. Kakao Üretiminin Yıllara Göre Küresel Evrimi.....	5
Şekil 3. Dünya Geneline Kakao Üretimi ve Tüketimi	8
Şekil 4. Kakao Çekirdeğini İşleyen Ülkeler	8
Şekil 5. Küresel Düzeyde Kakao Çekirdeği Öğütücüleri	9
Şekil 6. Kakao Tedarik Zinciri	10
Şekil 7. 2011 Yılında Kakao Sektöründe Yer Alan Firmaların Pazar Payları.....	11
Şekil 8. Fildişi Sahili'nin Kakao Üretim Bölgeleri.....	14
Şekil 9. 1960-2015 Yılları Arasında Fildişi Sahili'ndeki Kakao Üretimi	16
Şekil 10. 1971-2011 Yılları Arası Fildişi Sahili GSYİH'daki İhracata Yönelik Tarım Ürünleri Arasındaki ve Toplam İhracattaki Kakao Üretim Oranları.....	17
Şekil 11. 1960-2015 Yılları Arası Fildişi Sahili'nde kg Başına Düşen Kakao Fiyatları (\$).....	18
Şekil 12. Sürdürülebilir Kalkınma (İnsan/Çevre/Kâr)	27
Şekil 13. 5. Kuvvet Polinom Fonksiyonu	37
Şekil 14. 1981-1998 Yılları Arasında Fildişi Sahili'ndeki Kakao Üretim Miktarı.....	48
Şekil 15. 1999-2015 Yılları Arasında Fildişi Sahili'ndeki Kakao Üretim Miktarı.....	48
Şekil 16. Eşitlik Testinin Z Tablosu	51
Şekil 17. 1981-1998 (Boykot Öncesi) Yılları Arasındaki Veriler Kullanılarak Hesaplanan 1999-2015 (Boykot Sonrası) Yılları Arasındaki Üretim Kayıpları.....	53
Şekil 18. 1981-2015 Yılları Arasındaki Kakao Üretimi için Oluşan Üç Regresyon Modelinin Eğimleri.....	55
Şekil 19. 2008 Sonrası Üretim Artışının 1999'da Yakalanması Durumunda Elde Edilecek Ek Kazanç.....	58
Şekil 20. 2000-2015 Dünya, Afrika ve Gana Kakao Üretimi.....	58
Şekil 21. 1981-2015 Yıllar Arasındaki Fildişi Sahili Kakao Üretim, Gana ve Nijerya.....	59

GİRİŞ

Birinci ve ikinci dünya savaşı, soğuk savaş ve diğer tehditlerin yaşandığı 20. Yüzyıl, şüphesiz insanlık için en tehditkâr yüzyıl olmuştur. Bu dönemdeki tehditlerin sona ermesiyle dünyada, insanlık tarihi açısından yeni bir sayfa açılmıştır. Bu süreç, bir yandan batı Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerdeki ekonomilerin büyüme hızlarındaki azalma ile, öte yandan yeni üretim teknolojileri ile gelişmekte olan Çin, Japonya, Güney Kore, Hindistan vs. gibi ülkelerin sanayileşmeleri ve ekonomik olarak güçlenmeleri ile başlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, özellikle uluslararası ticaret bakımından yeni bir denge kurulmuştur. Aralarındaki rekabete rağmen devletler, iş birliği ve barış adına uluslararası sözleşmeler imzalamışlardır.

Ülkeler, piyasaları arasında entegrasyon sağlayarak dünyayı global bir yer haline getirmişlerdir. Globalleşen dünyada, aşırı teknoloji kullanımı sonucu hayvansal kaynaklar ve doğal çevre tahrip edilmiş, insanlık yeni tehlikeler karşısında korunamaz hale gelmiştir. Bu yeni tehditlerin farkına varılması ile, Birleşmiş Milletler tarafından çeşitli önlemler alınmıştır. 1946 yılında kurulan Birleşmiş Milletler'in amacı, dünya üzerinde oluşabilecek potansiyel tehditleri önlemek ve yaşanan sorunlara tarafsız çözümler üretmektir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler tarafınca ekonomik, uluslararası kalkınma, çevresel ve sosyal konularda birçok konferans ve seminer düzenlenmiştir. 1972 yılında Stockholm'da gerçekleştirilen çevrenin korunması konulu konferans farkındalık yaratmak açısından büyük ölçüde fayda sağlamıştır. Stockholm Konferansı'nda alınmış en önemli karar, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın kurulmasıdır (Diaz & Anctil, 2016). Ayrıca, sürdürülebilirlik kavramı ilk kez bu konferansta yer almıştır.

Sürdürülebilirlik, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneklerini tehlikeye sokmaksızın, bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Sürdürülebilirlik kavramı ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyuta sahiptir (WCED, 1987). Çevresel sürdürülebilirlik çevresel etki yönetimini vurgularken, sosyal sürdürülebilirlik çocuk işçi, çalışanların çalışma koşulları, toplumsal ve sosyal değerler gibi konular ile ilgilenmektedir (Sarkis, Helms, & Hervani, 2010).

Günümüzdeki aşırı rekabet ortamında, sürdürülebilirliğin üç şartını bir araya getirmek firmalar ve devletler açısından oldukça zordur. Bazı firmalar kârlarını maksimize etme amacıyla, çevreye ve insana zarar verecek üretim koşullarına başvurmaktadır. Ayrıca, ağır çalışma şartları ve çocuk işçi gibi sosyal problemlere de tam anlamıyla bir önlem alınmamıştır. Çocuk işçi, son yıllarda uluslararası çalışmaların gündeminde sürekli yer almıştır.

Çocuk işçi, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki tarım sektöründe sıkça görülen bir uygulamadır. Ekonomisinde tarımsal üretimin büyük rolü olan Fildişi Sahili'nde, tarım sektöründe çok sayıda çocuk işçi bulunmaktadır. Dünya Bankası raporuna dayanılarak 2016 yılında Fildişi Sahili GSYİH'nin %22,37'sini tarım sektörü oluşturmuştur. Kakao üretimi, Fildişi Sahili'ndeki tarımsal üretimde en büyük paya sahiptir ve GSYİH'nin %20,37'sini oluşturmaktadır (INS, 2016). Bu bağlamda, Fildişi Sahili ekonomisi için önemi büyük olan bu sektörde yaşanacak herhangi bir problem, diğer faaliyet sektörlerini de etkilemekte ve ekonomik dengesizlik oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, kakao boykotu tehdidinin Fildişi Sahili'ndeki çocuk işçi sorunu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dünyada ve Fildişi Sahili'ndeki kakao üretimi hakkında genel bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümde, çocuk işçi sorunuyla ilgili literatür çalışmaları incelenmiştir. Üçüncü bölümde, Fildişi Sahili'ndeki kakao üretim sektöründe çalıştırılan çocuk işçilerin toplam sayısı tahmin edilmiştir. Son olarak, dördüncü bölümde, çocuk işçi nedenli boykot tehdidinin Fildişi Sahili'ndeki kakao üretim miktarı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

1. BÖLÜM

DÜNYA GENELİNDE VE FİLDİŞİ SAHİLİ'NDE KAKAO ÜRETİMİ

Bu bölümde, öncelikle dünya genelindeki kakao üretim ile ilgili genel bilgiler sunulacaktır. Kakao üretim tarihçesinden başlanarak, küresel kakao üretimi ve talep evrimi, kakao tedarik zinciri açıklanacaktır. İkinci aşamada Fildişi Sahili Cumhuriyeti'nin kakao üretim bilgilerine yer verilecektir. Fildişi Sahili Cumhuriyeti'ne kakao üretim giriş tarihçesi, ekonomisi için kakao endüstrisinin önemi incelenecektir.

1.1. DÜNYA GENELİNDE KAKAO ÜRETİMİ

1.1.1. Kakao Üretiminin Tarihçesi

Kakao ilk kez, M.Ö. 2000 civarında (Maya İmparatorluğunda) Orta Amerika ve Güney Amerika'da, özellikle de Meksika'nın Yucatan Yarımadası ve Orinoco ve Amazon havzalarında yetiştirilmiştir. İsmi, "tanrıların yemeği" anlamındaki Latince Theobroma kelimesinden gelmektedir (La Maison du Cacao, 2017). Kakao ve kakao ağacı terimi botanik adlandırmada ve metinlerde ilk kez 1605 yılında, Charles de l'Ecluse ve Clusius tarafından "Kakao Fuctus" adlandırılması ile kullanılmıştır (Barrau, 1979). Kakao üretimi, Olmec, Maya ve Aztek halkları tarafından yaygınlaştırılmıştır. İlk kakao yetiştiriciliği, Brezilya'da 1822 yılında, Nijerya'da 1874 yılında ve Gana'da 1879 yılında yapılmıştır. Kamerun'da ise sömürge döneminde, 1925-1939 yılları arasında yetiştirilmeye başlamıştır (ICCO, 2014).

Kakaonun en popüler yan ürünü olan çikolata, günümüzde dünya çapında önemli bir kolayda tüketim ürünüdür. Gün geçtikçe artan çikolata talebinin karşılanması için daha fazla kakao yetiştirme gereksinimine ihtiyaç duyulmuştur. Zaman içinde kakaonun küresel pazarda olağanüstü bir ekonomik boyuta ulaşması nedeniyle, üzerinde çokça tartışılan bir gıda ürünü haline gelmiştir.

Kakao piyasasının düzenlenmesi açısından, tüketici ve üretici ülkeler arasında 1972 yılında, uluslararası bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma sonucunda kakao piyasasındaki aktörlerin faaliyetlerini belirlemek ve denetlemek amacıyla, ICCO (Uluslararası Kakao Örgütü-*Organisation Internationale du Cacao*) kurulmuştur (Husson, 2014). 1960 yılından itibaren dünyadaki kakao üretimi git gide büyümüş ve 2012 yılındaki büyüme oranı 50 sene öncesinin üç katına ulaşmıştır (ICCO, 2013). Belçika Kalkınma Ajansı'na göre kakao, yaklaşık 10 milyar dolarlık yıllık ticaret hacmi ile dünyanın üçüncü büyük gıda pazarıdır (BCEAO, 2014). Şekil 1'de kakao ağacı ve meyvesi yer almaktadır.

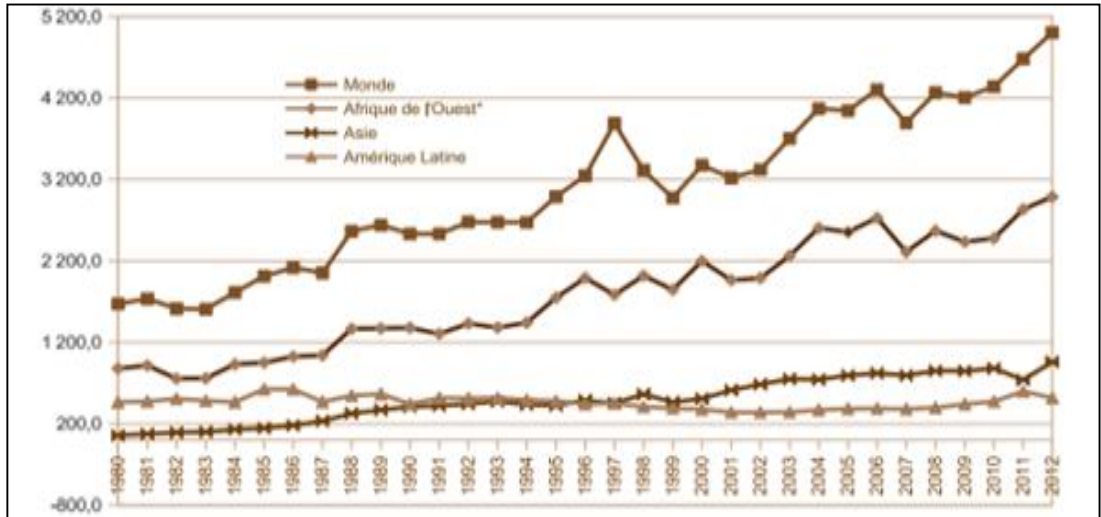
Şekil 1. Kakao Ağacı ve Meyvesi

Kaynak:(<http://www.worldcocoaafoundation.org>, 2013)

1.1.2. Kakaonun Küresel Üretim Evrimi

Küresel kakao üretimi 1960 yılından bu yana sürekli artış göstermiştir. Kakao, 1961 yılında 1,2 milyon ton, 1980 yılında 1,7 milyon ton ve 2012 yılında 5,0 milyon ton üretim hacmine ulaşmıştır. Yıllar içindeki bu artış, daha çok ekili alanlardaki verimin artırılması ile sağlanmıştır. 1980 yılında dünya genelindeki ortalama verim, hektar başına 352,4 kg iken 2012 yılına gelindiğinde bu verim, hektar başına 503,6 kg'a çıkmıştır. Yani 32 yıl içerisinde %43 oranında artış sağlanmıştır. Aynı zaman dilimi içerisinde, en iyi performans gösteren ülkelerdeki verimin, hektar başına 2000 kg'a ulaştığı görülmüştür.

Kakao coğrafi haritası son beş yılda değişim göstermiştir. 19. yüzyıl sonunda %80 üretim miktarı ile kakao üretiminde lider konumunda olan Latin Amerika ülkeleri, 2012 yılına gelindiğinde dünya genelindeki kakao üreten ülkeler sıralamasında Batı Afrika ve Asya ülkelerinden sonra, üçüncü sırada yer almıştır. Batı Afrika'daki kakao üretim miktarı, 1980'lerde 1,4 milyon ton iken 2012 yılında yaklaşık iki katına çıkarak 3,0 milyon tona ulaşmıştır. Asya ülkelerinde, 1970 yılı sonunda 60 bin tondan daha az olan kakao üretim miktarı, 1980'li yılların sonunda yaklaşık 400 bin tona, 2012 yılında ise yaklaşık 1 milyon tona ulaşmıştır. Latin Amerika'da ise, ortalama kakao üretim miktarı 1980-2010 yılları arasında yaklaşık 450 bin ton iken, 2012 yılında 560 bin tona ulaşmıştır. Kakao üretimi ile sadece Batı Afrika'da 10,5 milyon olmak üzere, dünya genelinde yaklaşık 14 milyon kişiye istihdam sağlanmaktadır (Griek, Penikett, & Hougee, 2010). Şekil 2'de kakao üretiminin yıllara göre küresel evrimi yer almaktadır.

Şekil 2. Kakao Üretiminin Yıllara Göre Küresel Evrimi

Kaynak: (BCEAO, 2014)

Şekil 2'de 1980-2012 yılları arasında, dünya genelinde bölgelere göre küresel kakao üretimi gösterilmektedir. Şekil 2'de, en üstte görülen birinci eğri dünya genelindeki kakao üretim miktarını ifade etmektedir. 1980-2012 yılları arasında dünya genelinde kakao üretiminin arttığı görülmektedir.

Üçüncü ve dördüncü eğriler ile sırasıyla Asya ve Latin Amerika'daki kakao üretim miktarları ifade edilmektedir. 1980-2012 yılları arasında Latin Amerika'daki bölgelerde kakao üretim miktarlarında büyük değişiklikler olmadığı görülmektedir. Kakaonun beşinci sayılan Latin Amerika'da, 2012 yılındaki kakao üretim miktarı ile 1981 yılındaki üretim miktarının birbirine eşit olduğu görülmektedir. Ayrıca, bu bölgedeki kakao üretiminde, bir düşüş eğilimi gözlemlenmiştir. Aynı yıllar içinde, Asya'daki kakao üretim miktarı zamanla büyümektedir. İkinci eğriye bakıldığında, hızla gelişen Batı Afrika'daki kakao üretimi görülmektedir. Şekil 2 incelendiğinde, 1981 yılından 2012 yılına dek, küresel kakao üretimi gittikçe artmaktadır. Küresel çapta kakao üretiminin artış gösterdiği oranda, Batı Afrika'daki kakao üretimi de önemli ölçüde artmıştır. Batı Afrika'daki kakao üretiminin büyümesinde Fildişi Sahili büyük bir rol oynamaktadır. Tablo 1'de, 2013-2016 yılları arası bölgelere göre kakao üretim miktarlarının sayısal tahminleri yer almaktadır.

2013/2014		%	2014/2015 Tahmini	%	2015/2016 Tahmini	%
Afrika	3199	73,10	3073	72,50	2942	73,80
Kamerun	211		232		250	
Fildişi Sahili	1746		1796		1570	
Gana	897		740		820	
Nijerya	248		195		190	
Diğerleri	97		109		112	
Amerika						
Amerika	727	16,60	763	18,00	639	16,00
Brezilya	228		230		135	
Ekvator	234		250		230	
Diğerleri	265		283		274	
Asya ve Avustralya						
Asya ve Avustralya	447	10,20	400	9,40	408	10,20
Endonezya	375		325		330	
Yeni Gine	36		36		36	
Diğerleri	36		39		42	
Dünya (Toplam)						
Dünya (Toplam)	4373	100	4236	100	3988	100

Tablo 1. 2013/2016 Döneminde Bölgelere Göre Kakao Üretiminin Sayısal Tahmini (Bin Ton)

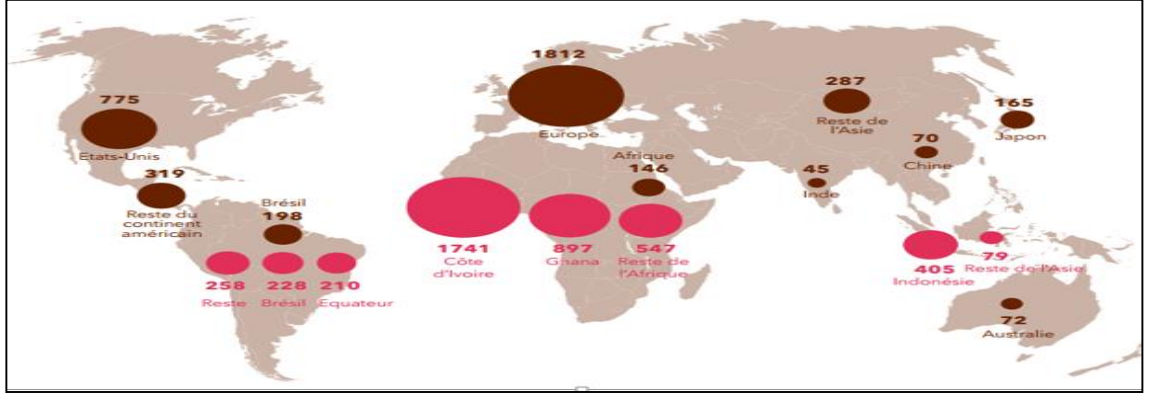
Kaynak: (ICCO, 2016)

Tablo 1’de görüldüğü üzere, kakao üretiminin büyük bir bölümü Afrika ülkelerinde gerçekleştirilmektedir. 2013/2014 döneminde dünya kakao üretim miktarı 4373 iken, bunun 3199’u Afrika’da üretilmiştir. Aynı şekilde, Afrika’daki üretim miktarının neredeyse yarısını Fildişi Sahili karşılamıştır. 2014/2015 ve 2015/2016 dönemleri için de durumun neredeyse aynı olduğu görülmektedir.

1.1.3. Küresel Kakao Talep Döngüsü

Asya, Latin Amerika ve Doğu Avrupa’daki çeşitli ülkelerde orta gelirli sınıfın ortaya çıkması ile kakao ve türevlerinin talebinde son yıllarda artış gözlemlenmiştir. Uluslararası Kakao Organizasyonu (ICCO) istatistiklerine göre, öğütülmüş kakao talep miktarı 2004 yılında yaklaşık 3,2 milyon ton iken, 2012 yılında yaklaşık 4,0 milyon tona ulaşmıştır. Bu kakao talebi, büyük ölçüde Kuzey Avrupa ülkelerinden gelmektedir. 2009 yılında dünya genelinde üretilen kakaonun %60’ı Avrupa’ya, %21’i Kuzey Amerika’ya, %10’u Bağımsız Devletler Toplumu’na (BDT) ve geri kalanı ise Asya’ya ihraç edilmiştir. Bu durum, çikolatanın en çok tüketildiği ülkelerin Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa’da bulunduğu açıklaması niteliğindedir.

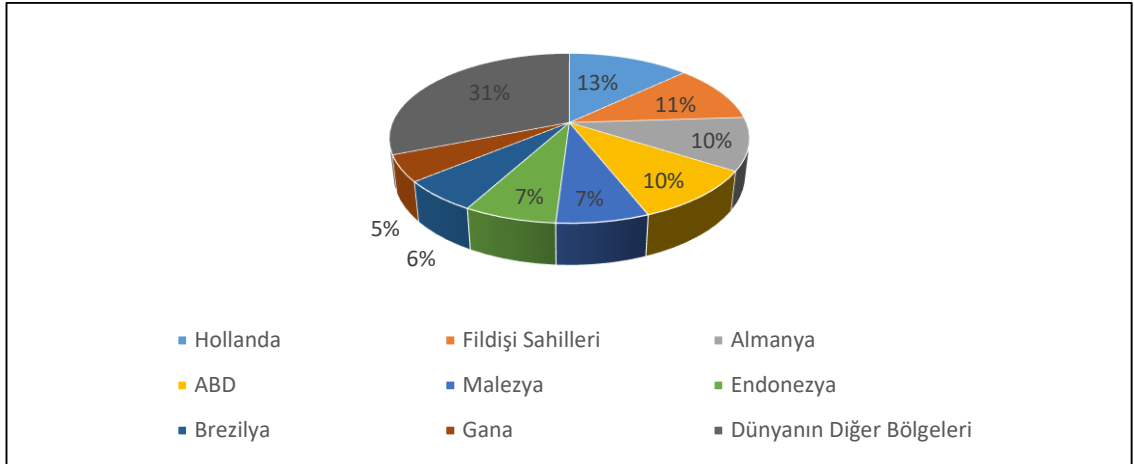
ICCO’ya göre kakao, genellikle gıdaya yönelik tüketim malzemesi olarak ithal edilmektedir. Buna ek olarak, az da olsa eczacılık ve kozmetik endüstrisi için kakao ithalatı gerçekleştirilmektedir. Bisküvi, dondurma ve çikolatalı içeceklerin içinde kullanılması ve gittikçe bu ürünlerdeki tüketimin artması sonucu, Asya ülkelerindeki kakao tozu talebi artış göstermiştir. Ayrıca, dünya genelinde kakao ve kakao bazlı ürünlerin kullanımı da çok yaygındır. Belgelendirme kuruluşu Fairtrade, kakaodaki adil ticari satışın 2009 yılında %35 oranında arttırıldığını açıklamıştır. Şekil 3’de dünya genelindeki kakao üretim/tüketim bölgeleri gösterilmektedir.

Şekil 3. Dünya Geneline Kakao Üretimi ve Tüketimi

Kaynak: (cocoabarmeter, 2015)

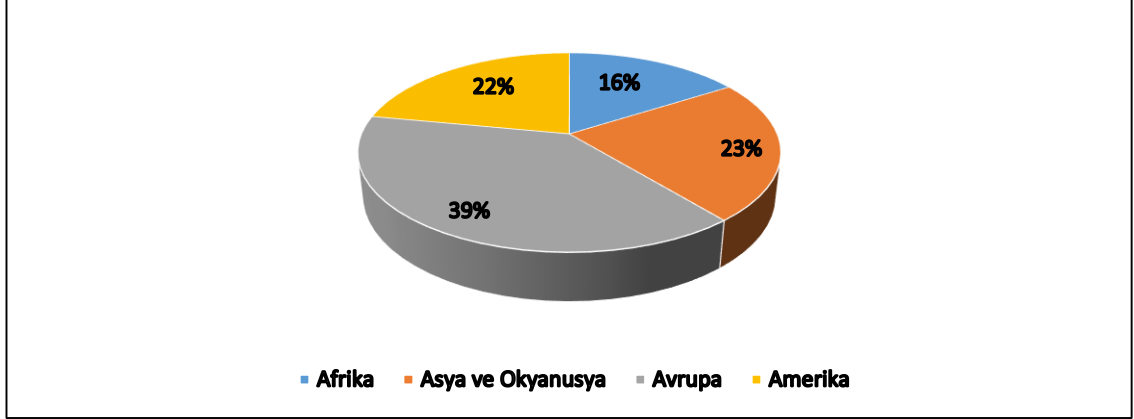
Şekil 3’de görüldüğü üzere, en yüksek kakao üretim miktarları az gelişmiş ülkelerde iken, kakao tüketimi çoğunlukla daha gelişmiş ülkelerdedir.

Şekil 4. Kakao Çekirdeğini İşleyen Ülkeler

Kaynak: (ICCO, 2013)

2002-2012 yılları arasında, dünya kakao talebi %28,5 oranında artış göstermiştir. Şekil 4 incelendiğinde, Hollanda %13, Fildişi Sahili %11, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri %10, Malezya ve Endonezya %7, Brezilya %6, Gana %5 ve dünyanın diğer bölgelerindeki ülkeler %31 oran ile 2012/13 döneminde dünyanın en büyük kakao işleyen ülkeleri olarak belirlenmiştir. Şekil 5’de, küresel düzeyde kakao çekirdeği öğüten bölgeler yer almaktadır.

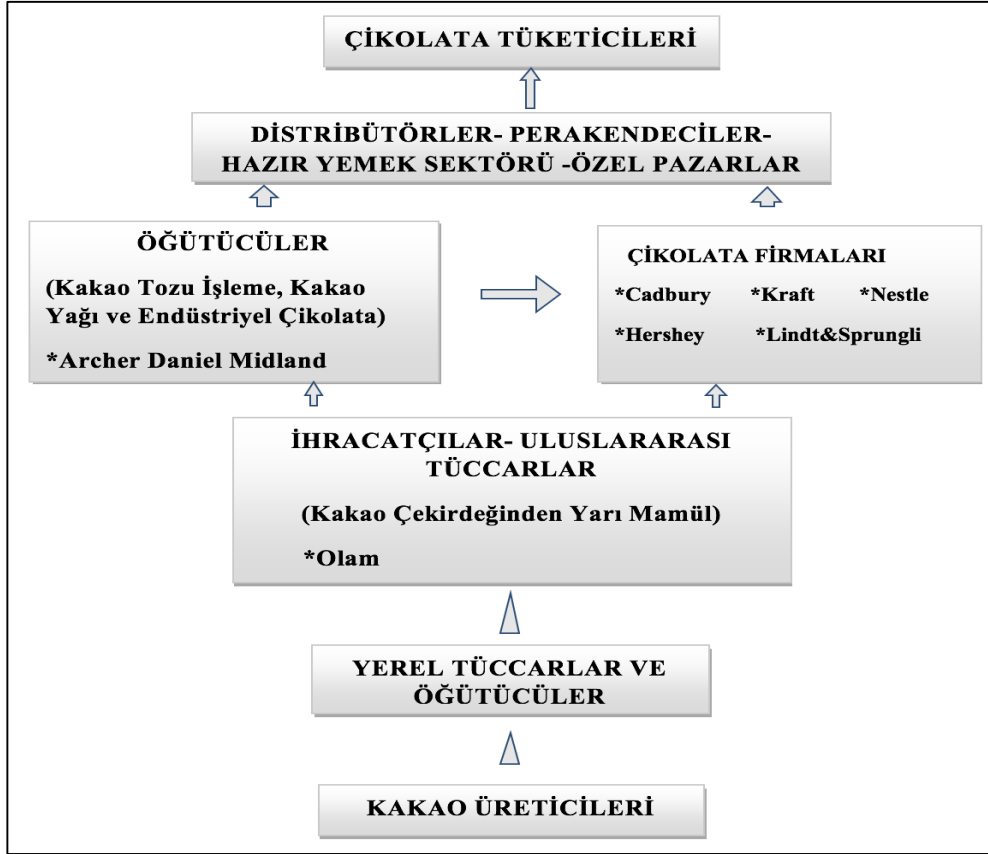
Şekil 5. Küresel Düzeyde Kakao Çekirdeği Öğütücüleri

Kaynak: (ICCO, 2012)

Şekil 5'e göre, dünyanın en büyük kakao çekirdeği üreticisi ve işleyicisi olmasına rağmen, Afrika kıtası %16'lık öğütme kapasitesi ile küresel düzeyde diğer bölgelerin gerisinde kalmıştır. 2012 yılında, kakaonun küresel pazardaki öğütme kapasitesi Avrupa'da %39 oranındadır. Bu oran, Amerika'da %22, Asya ve Okyanusya'da ise %23'tür.

Dünyadaki kakao talebi, üretimi ve mevcut stoğuyla karşılanabilmektedir. Kakao çekirdeği ve türevlerindeki talep, son yıllarda tüketicilerin gereksinimleri ile birlikte değişime uğramıştır. Sektörün önde gelen üreticileri, "sürdürülebilir kakao" terimi altında gruplandırılmış standartları yürürlüğe koymuşlardır. Bu standartlar ekonomik, sosyal ve çevresel kurallar olmak üzere yerine getirilmesi gereken üretim koşulları kümesidir. Bu sayede, kakao üreticilerinin yaşam koşullarını geliştirmek, çiftliklerdeki çocuk işçi uygulamasını ortadan kaldırmak ve piyasaya şeffaf, adil ve sürdürülebilir bir şekilde kaliteli bir ürün sunmak hedeflenmiştir (cocoabrometer, 2015). Şekil 6'da kakao tedarik zinciri yer almaktadır.

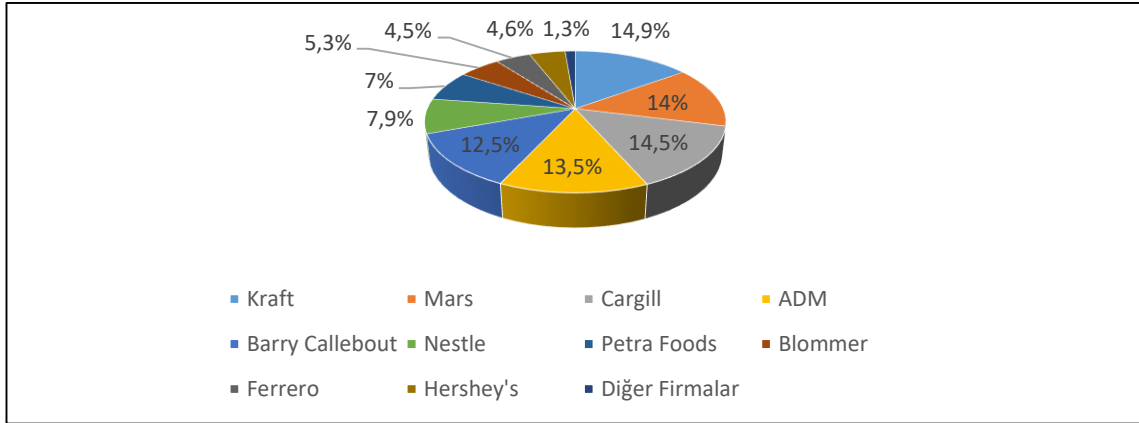

Şekil 6. Kakao Tedarik Zinciri

Kaynak: (Griek et al., 2010)

Şekil 6 ile kakao tedarik zincirinin yapısı açıklanmaktadır. Tedarik zincirinin ilk aşamasında kakao çekirdekleri küçük üreticiler tarafından tüccarlara satılmaktadır. Bir tüccar aynı zamanda dönüştürücü de olabilmektedir. Örneğin, Nestlé hem tüccar hem de dönüştürücü bir firmadır. Dönüştürücü firmalar, kakao çekirdeği tozunu üreticilere satmadan önce, çikolatalı hamur ya da çikolata ezmesi haline getirmektedir. Üretici firmalar ise bu ürünleri, çikolata ve türevlerine dönüştürerek dağıtım firmalarına satmaktadır. Son olarak da ürünler, dağıtım firmaları tarafından tüketicinin hizmetine sunulmaktadır.

Kakao sektörü, bir oligopol piyasa örneğidir. Şekil 7’de 2011 yılı için dünya genelinde kakao sektöründe yer alan firmalar ve dünya kakao pazarındaki oranları gösterilmektedir.

Şekil 7. 2011 Yılında Kakao Sektöründe Yer Alan Firmaların Pazar Payları

Kaynak: (cocoabarometer, 2015)

Kakao öğütücüsü ve çikolata üreticisi onlarca uluslararası firma, kakao piyasasının %99'unu oluşturmaktadır. Kakao öğütme işlemlerinin yaklaşık %50'si, beş şirket tarafından gerçekleştirilmektedir. Söz konusu firmaları %14,5 pazar payı ile Cargill, %13,5 ile Archer Daniels Midland, %12,5 ile Barry Callebaut, %7 ile Petra Foods ve %5,3 ile Blommer oluşturmaktadır. Aynı şekilde, dünya genelinde çikolata üretim işlemleri, yaklaşık %50'lik pazar payına sahip 5 firma tarafından yürütülmektedir. Bu işlemlerin %14,9'u Kraft, %14'ü Mars, %7,9'u Nestlé, %4,6'sı Hershey's ve %4,5'i Ferrero firmaları tarafından gerçekleştirilmektedir.

1.2. FİLDİŞİ SAHİLİ CUMHURİYETİ'NİN GENEL TANITIMI

Çalışmanın bu bölümünde, Fildişi Sahili Cumhuriyeti ekonomisi genel bir şekilde tanıtılacaktır. Sonrasında, Fildişi Sahili Cumhuriyeti'ndeki kakao endüstrisi ve kakaonun Fildişi Sahili ekonomisindeki yeri ele alınacaktır.

1.2.1. Fildişi Sahili Cumhuriyeti'nin Ekonomik Yapısı

Fildişi Sahili'ndeki ekonomik faaliyetler, orman ürünleri sektörünün ve balıkçılığın da dâhil olduğu tarım endüstrisinde yoğunlaşmıştır. Fildişi Sahili, temel besin ihtiyaç maddelerinin karşılanması konusunda kendi kendini idare eden bir ülke konumundadır.

Fildişi Sahili, dünyanın en büyük kakao üreticisidir. Kahve üretiminde ise dünyada beşinci sıradadır. Bunlara ek olarak, Fildişi Sahili palm yağı üretimi konusunda dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Ayrıca, Fildişi Sahili'nde kauçuk imalatı son yıllarda önemli ölçüde artmıştır. Aynı zamanda, doğalgaz üreten ülkeler arasında bulunmaktadır (INS, 2005). Üretilen diğer başlıca ürünler ise palm çekirdeği, pamuk, şeker, manyok, tatlı patates, pirinç, mısır, muz, ananas ve tropik meyvelerdir.

Fildişi Sahili, Fransızcanın konuşulduğu Batı Afrika ülkeleri arasında en güçlü ekonomiye sahip ülke konumundadır. Ayrıca, Fildişi Sahili Batı Afrika'nın ticaret ve finans merkezi olarak kabul edilmektedir (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2005).

Fildişi Sahili, birçok Sahra Altı Afrika ülkesi gibi çoğunlukla ihracata yönelik tarımsal ürünlerin üretilmesine dayalı bir ekonomiye sahiptir. Ülkedeki aktif nüfusun %60-65'i tarımla uğraşmaktadır. Tarım sektörü, ülkenin gayri safi yurt içi mili hâsılasının %25'ini karşılamakta ve ülkedeki aktif nüfusun 2/3'üne istihdam sağlamaktadır. 2004 yılında gerçekleştirilen kakao ve kahve ihracatı, ekonomiye %25 oranında katkıda bulunmuştur. Bu iki ürün ve ahşap ürünleri uzun yıllardan bu yana Fildişi Sahili ekonomisinin temel taşları konumundadır. 1999-2000 yılları arasında Fildişi Sahili'ndeki kakao üretimi, 1,2 milyon tondan yaklaşık 1,45 tona yükselmiştir. Bu sayede, kakao üreticisi ülkeler arasında ön sıralara yükselmiştir. Aynı yıllar içerisinde 380 bin ton kahve üretimi ile dünyanın en büyük beşinci kahve üretici ülkesi olmuştur (INS, 2005). Ekonomisi bu iki ürününün üretimine dayalı olan Fildişi Sahili'nde, ekonomik sürdürülebilirlik adına sanayileşme ve üretim açısından çeşitlendirme programları geliştirilmiştir. Benzer şekilde, ülkenin gıda ürünlerinde yeterliliği sağlamak açısından hedefler belirlenmiştir.

Fildişi Sahili'ndeki petrol endüstrisi 2008 yılında, %1,2'lik büyüme oranı ile ülke ekonomisine önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca ülkede, altın, elmas ve nikel gibi maden araştırma faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir (INS, 2013). Gıda, tekstil, inşaat, gübre, konserve ton balığı ve araç montajı ülkenin önemli sanayi sektörleri arasında bulunmaktadır.

Fildişi Sahili'nde son yıllarda hızla büyüme gösteren hizmet sektörü, gayri safi yurt içi milli hâsılasına yaklaşık %50 oranında katkıda bulunmaktadır. Telekomünikasyon sektörü ise birden fazla firmanın varlığı ile genişlemekte olan bir faaliyet olarak görülmektedir.

Fildişi Sahili hükümeti tarafından başlatılan ekonomik çeşitlendirme çabaları, 1980-1990 yılları arasında ortaya çıkan ekonomik krizlerle çökmüştür. Krizlere karşı çeşitli ekonomik ve finansal programların uygulanmasına rağmen, halkın yaşam koşullarının bozulmasına engel olunamamıştır. Nitekim, 1985-2002 yılları arasında ülkedeki yoksulluk oranı önemli ölçüde artış göstermiştir.

Yoksulluk oranı 1985 yılında %10 iken, 1993 yılında %32,3 olmuştur. Daha sonraki yıllarda, yoksulluk oranı artmaya devam etmiştir. 1995 yılında %36,8 olan yoksulluk oranı, 2002 yılında %38,4 ve 2008 yılında %48,9 olarak hesaplanmıştır (INS, 2013).

Fildişi Sahili ekonomisi, Eylül 2002'de başlayan iç savaş ile daha da kötüleşmeye başlamıştır. Yaşanılan iç savaş yüzünden dış yardımlar (insani yardım hariç) iptal edilmiştir. Bunun sonucu olarak, ülkenin iç ve dış borcu gittikçe artmış, yerli ve yabancı yatırımların azalmasına yol açmıştır. 2010 yılında Fildişi Sahili ekonomisi, yaklaşık %3'lük bir büyüme göstermiştir. 2011 seçimleri sonrasında yaşanan ekonomik kriz sonucu, ülke ekonomisi %5 oranında gerilemiştir. Bu krizin sona ermesi, Fildişi Sahili ekonomisinin büyümesi açısından oldukça umut verici olmuştur. Sosyal çevre ve siyasi istikrardan yararlanılması ile Fildişi Sahili ekonomisi 2012 yılında %9,8'lik bir büyüme göstermiştir. 2012-2015 yılları arasında oluşturulan Ulusal Kalkınma Planı'nda yer alan projelerin hızlandırılması ile ekonomi yeniden inşa edilmiştir. İklim koşulları gibi içsel, uluslararası pazardaki ham madde fiyatları gibi dışsal faktörlere bağımlı Fildişi Sahili ekonomisinde, enflasyon oranı %3 civarında tutulabilmiştir. Fildişi Sahili'ndeki üretim sektörlerindeki dinamizm ve oluşturulan projeler açısından hedeflere ulaşılması ile 2013 yılında GSYİH'da %8,8 büyüme sağlanmıştır. 2014-2015 yılları arasındaki ortalama %9'lük büyüme oranı ile Fildişi Sahili iyi bir ekonomik performans göstermiştir (INS, 2015).

Sosyal reformlar, çalışma ortamlarının iyileştirilmesi, iç ve dış kaynak seferberliğinin yanı sıra, siyasi istikrar da ekonomik performansın artmasında büyük katkı sağlamıştır.

Şekil 8 incelendiğinde, kakao üretim miktarlarına göre bölgeler, farklı renklerle kategorize edilmiştir. Beyaz renkli alan, kakao üretiminin hiç yapılmadığı bölgeleri göstermektedir. Açık yeşil renkli alan ise düşük miktarda kakao üretimi yapılan bölgeleri ifade etmektedir. Bu bölgelerde aşırı ilkelik, yüksek cehalet oranı ve yüksek oranda çocuk sayısı hâkimdir. Ayrıca, bölge ekonomisinin büyük bölümünü tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır.

Şekil 8’de gözlenen koyu yeşil renkli alanlar ile orta miktarda kakao üretimi yapan bölgeleri belirtmektedir. Bu bölgelerde okuma yazma oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu alanlar yerli kakao üretimine %11 oranında katkıda bulunmaktadır.

Şekil 8’de, en yüksek miktarda kakao üretimi yapan bölgeler yeşil renk ile ifade edilmiştir. Yerli nüfusunun yüksek olduğu bu bölgelerde okuryazar oranı yüksek ve doğum oranlarının düşüktür. Bu alanlar, ulusal kakao üretimine %87 oranında katkıda bulunmaktadır (D’Experts, 2006).

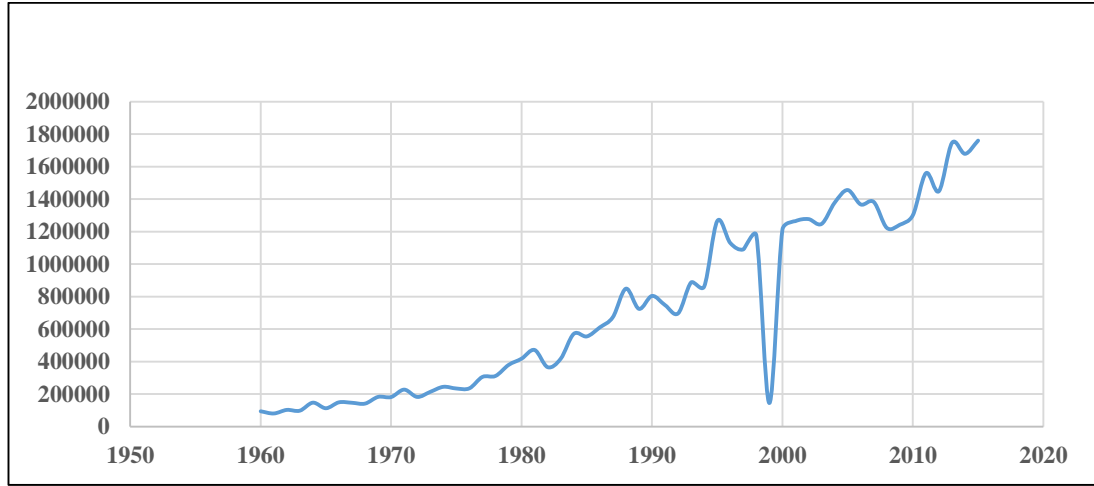
1.2.3. Fildişi Sahili Ekonomisinde Kakaonun Önemi

Kakao üretimi, Fildişi Sahili ekonomisinin dayanak noktasıdır. Bu nedenle, makroekonomik denge ve sosyal istikrar açısından stratejik bir önem taşımaktadır (BCEAO, 2014). Fildişi Sahili, kakao üretiminde dünyanın en büyük (yılda 1 milyon tondan fazla ve toplam dünya kakao üretiminin %40’ı) üreticisi konumundadır. Aynı zamanda, Afrika kıtasının en büyük kahve üreten ülkesidir (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2005). Kahve ve kakao üretim şartlarına uygun iklim ve bitki örtüsüne elverişli olan ülkenin ekonomisi, kahve ve kakao ihracatına dayalıdır.

Fildişi Sahili’nde kakao sektörü, ülkenin ihracat gelirlerinin 1/3’ünü karşılamakta ve ulusal refaha yaklaşık %20 oranında katkıda bulunmaktadır (BCEAO, 2014). Ayrıca, doğrudan ve dolaylı şekilde, 6 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır (Zamble, 2015).

Fildişi Sahili’nde kakao üretiminin çoğu, küçük çiftliklerde (6 hektardan az) yapılmaktadır. Kakao çekirdeği üretiminde ise yoğun iş gücü gerekmektedir. Bu üretim işlemi genellikle aile çiftliklerinde yapılmaktadır (Schrage & Ewing, 2005).

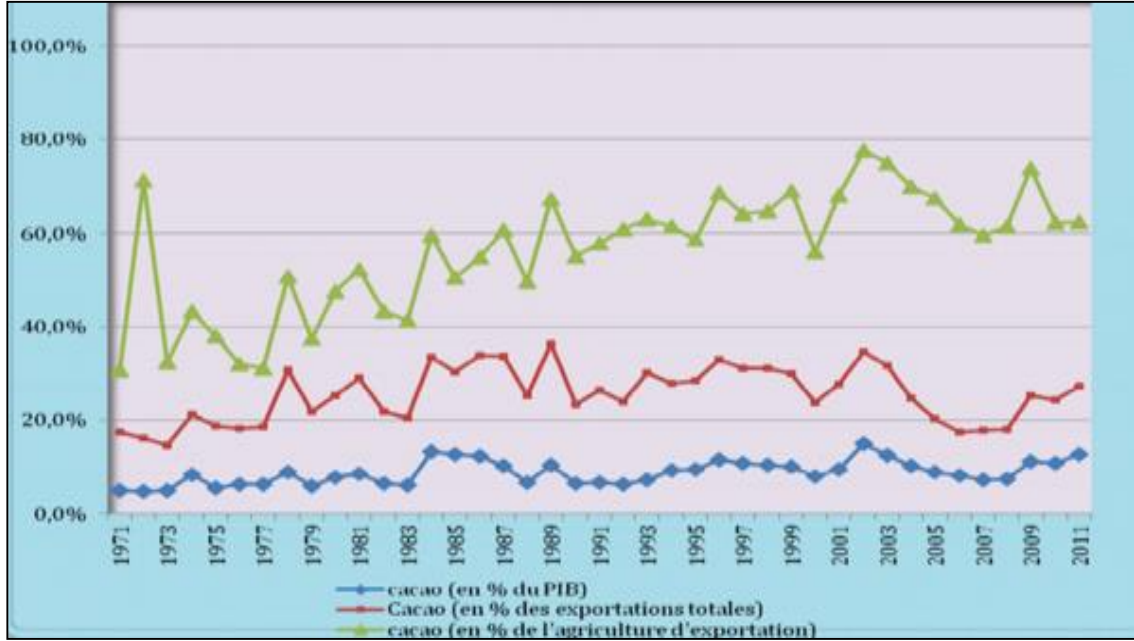
Yapılan deneysel gözlemler ve mevcut istatistiklere göre, kahve ve kakao üretiminin çoğunlukla küçük üreticiler tarafından yapıldığı görülmektedir. Aynı kaynaklara göre, söz konusu üreticilerin sayısı 600 bini bulmaktadır (ENSEA, 2000). Bu nedenle, kakao üretimi yoksullukla mücadele açısından stratejik bir araç konumundadır (BCEAO, 2014). Şekil 9’da, 1960-2015 yılları arasındaki Fildişi Sahili kakao üretimi gösterilmiştir.

Şekil 9. 1960-2015 Yılları Arasında Fildişi Sahili’ndeki Kakao Üretimi

Kakao üretimi, Fildişi Sahili’nde 1960-1998 yılları arasında çok hızlı büyüme göstermiştir. Özellikle 1960-1975 yılları içerisinde, çoğu kakao üreticisinin gelirlerinde artış gözlemlenmiştir. Bu dönem, Fildişi Sahili ekonomisi için mucize bir dönem olarak nitelendirilmiştir. 1998 yılında kakao üretimi önemli bir düşüş yaşamasına rağmen, 2000’li yılların başından itibaren yeniden yükselişe geçmiştir.

Şekil 10 ile 1971-2011 yılları arası Fildişi Sahili GSYİH’deki, ihracata yönelik tarım ürünleri arasındaki ve toplam ihracattaki kakao üretim oranları gösterilmektedir.

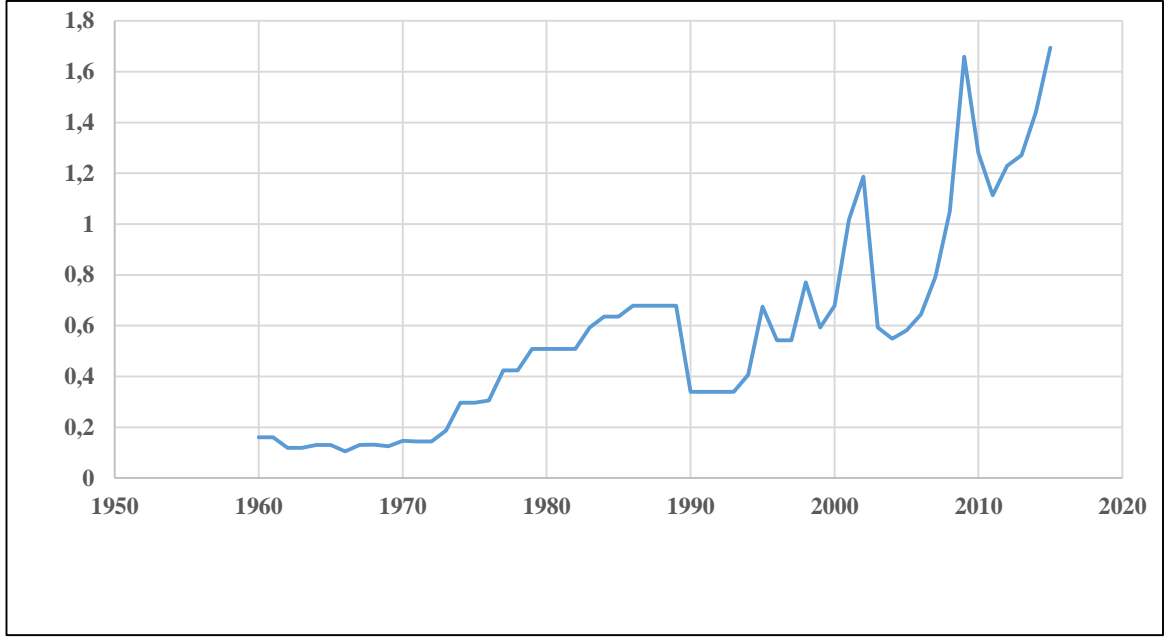
Şekil 10. 1971-2011 Yılları Arası Fildişi Sahili GSYİH'daki İhracata Yönelik Tarım Ürünleri Arasındaki ve Toplam İhracattaki Kakao Üretim Oranları

Kaynak: (FMI, 2013)

Şekil 10'da, kakao üretiminin, ihracata yönelik tarım ürünleri arasındaki payı yeşil renkli eğri, toplam ihracat ürünleri arasındaki payı kırmızı renkli eğri ve gayri safi yurtiçi milli hâsılasındaki payı ise mavi renkli eğri ile gösterilmiştir. Şekil 10 incelendiğinde, ihracata yönelik tarım ürünleri arasında kakaonun ortalama %50'lik bir paya sahip olduğu, 1971-1972, 2001-2003 ve 2009-2011 yılları arasında ise kakao üretim payının çok yüksek olduğu görülmektedir. Aynı zaman dilimleri arasında, toplam ihracat ürünleri arasındaki kakao üretim payının %20 ile %30 arasında olduğu ve gayri safi yurtiçi milli hâsılasındaki kakao üretim payı ise ortalama %10 civarında olduğu görülmektedir.

Şekil 11'de, Fildişi Sahili'ndeki kilogram başına düşen kakao fiyatının yıllara göre değişimi yer almaktadır.

Şekil 11. 1960-2015 Yılları Arası Fildişi Sahili'nde kg Başına Düşen Kakao Fiyatları (\$)

Şekil 11'e göre, 1960-1970 yılları arasında kakao fiyatlarını neredeyse reel büyüme göstermeden sabit kaldığı görülmektedir. 1970-1989 yılları içerisinde kakao fiyatlarının artış göstermesi ile üretici gelirlerinde büyük bir yükseliş sağlamıştır. 1989-1993 yılları arası, kakao fiyatları hızlı bir düşüş yaşamıştır. Kakao fiyatları, 1994 yılından 2015'e kadar dalgalanmalar göstererek artış gösterdiği gözlemlenmiştir.

Kakao fiyatları, diğer hammadde ürünlerinin fiyatlandırılmasında olduğu gibi piyasadaki dalgalanmalara göre oluşturulmaktadır. Bu dalgalanmalar, piyasa açısından ekonomik istikrarsızlığı beraberinde getirmektedir. Bu durum, ekonomileri ihracat gelirlerine dayalı hammadde üreticisi ülkelerin ekonomik büyüme ve finansman gibi fırsatlarını zayıflatmaktadır (Zamble, 2015).

2. BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİ LİTERATÜRÜ

Bu bölümde öncelikle, çocuk işçi sorunu ve çocuk işçinin nedenleri incelenmiş, sosyal sürdürülebilirlik sorunu ve müşteri boykotu konuları ele alınmıştır.

2.1. ÇOCUK İŞÇİ SORUNU

İnsan haklarına gösterilen ilginin giderek artması ile çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusu, daha da önemli hale gelmiştir. Günümüz rekabetçi ortamında söz konusu çalışma koşulları, medyanın gündemini etkilemektedir. Bu konuda en sık karşılaşılan sorunlardan biri de çocuk işçidir. Giderek yaygınlaşan çocuk işçi önemli bir sosyal problem haline gelmiştir (Baland & Robinson, 2000; Kaushik Basu & Van, 1998). Çocuk işçi, son yıllarda hem akademik hem de endüstriyel alanlarda üzerinde durulan uluslararası sorunlardan birisi olmuştur (Kaushik Basu, 1999; Bessell, 2011). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1999 yılında yaptığı tahmine göre, sadece gelişmekte olan ülkelerde 5 ile 14 yaş arası çocuk işçi sayısı, 250 milyona ulaşmıştır. Bunlardan 120 milyonu tam zamanlı bir işte çalışmakta, diğerleri ise iş ve okul faaliyetlerini birlikte yürütmekte veya ekonomik olmayan faaliyetler ile ilgilenmektedirler (OIT, 1999).

Çocuk işçi, hakkında yapılan tutarsız yorumlar nedeniyle tanımlanması zor bir kavram hale gelmiştir (Putnick & Bornstein, 2015). Aynı şekilde, yorumlar arasında gözlenen belirgin farklılıktan ötürü, çocuk işçi kavramının evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır (Diallo, 2008). Çocuk işçi üzerinde yapılan bazı tanımlamalar yalnızca ev dışında yapılan ücretli işleri, bazıları ise ücretsiz işleri, aile işlerini ve ağır koşullar altındaki ev işlerini de içermektedir. Çocuk işçi, genellikle ev dışında yapılan işler, aile işleri ve ağır koşullar altındaki ev işleri olmak üzere üç ana kategoriye ayrılmıştır. Çocuk işçiler tarafından yapılan ev dışındaki işler genellikle tarım işçiliği, hizmet veya sanayi sektöründeki işlerden oluşmakta ve ücretli veya ücretsiz olabilmektedir.

Aile işleri ise çocuklar tarafından aileleri için yapılan (genellikle ücretsiz) herhangi bir çalışma olarak tanımlanmaktadır. Aile işlerinde en sık rastlanan çalışma türü, geçimlik tarım işçiliğidir (Putnick & Bornstein, 2015).

Çocuk işçi, çocuklar tarafından herhangi bir biçimde gerçekleştirilen ekonomik faaliyet olarak tanımlanmaktadır. Çalıştırılan çocuk işçiler, çocukluklarını yaşamaktan mahrum edilmekte, fiziksel ve psikolojik gelişimleri etkilenmektedir. Ayrıca, bu ekonomik faaliyet kayıt dışı, gizli ve ücretsiz çalışmaları içermektedir (Tanmia, 2015). Çocuk işçi, küçük yaşta çocuklar tarafından gerçekleştirilen herhangi bir iş olarak da tanımlanabilmektedir. Haksız bir gelir elde etmek amacıyla çalıştırılan çocukların, seçimleri açısından ufukları daralmakta, kendi mevcut ekonomik refah seviyeleri ve gelecekteki bireysel üretim kapasiteleri azalmaktadır (Andvig, Canagarajah, & Kielland, 2001). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kapsamlı tanımına göre ise çocuk işçi, çocukların çocukluklarını yaşamaktan mahrum edildiği, düzenli bir şekilde okula devam etmelerini engelleyen ve zihinsel, fiziksel, sosyal ve ahlaki açılarından tehlikeli ve zararlı işlerde çalıştırılmasıdır.

Birleşmiş Milletler'in Çocuk Hakları Kongresi'nin 1. maddesine göre 18 yaşından küçük herhangi bir birey çocuktur (UNICEF, 1997). Bu tanımda, hem çocuk yaşı hem de çocuk hakları üzerine vurgu yapılmaktadır. Günümüzde çocuk işçi sorunu üzerindeki ilginin artmasına rağmen çok sayıda çocuk işçi bulunmakta ve işe çocuk yaşta başlayanların belirlenmesi zorluğunu korumaktadır.

Tarihi kaynaklara göre, çocuk yaşta çalışanlar antik dönemlerden bu yana varlık göstermiştir (UNICEF, 2017). Yüzyıllar boyunca, çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren çalıştırılmışlardır. Kırsal alanlarda yaşayan çocuklar, genellikle tarım işlerinde çalışırken, şehirlerde yaşayanlar ticaretle uğraşan ebeveynlerine yardım etme amaçlı çalıştırılmışlardır. Aile işlerinde çalıştırılan çocuklar genellikle tarım, inşaat işlerinde veya ebeveynlerinin mesleklerinde çalışmışlardır. Çocukların küçük yaşlardan itibaren aile işlerine olan katkısı doğal karşılanmış ve bunun ekonomik rolü tartışılmamıştır (Fouedjio, 2015).

Tarih boyunca çocukların çalıştırılması alışıl gelmiş bir durumdur. Tarihin farklı aşamalarında ve dünyanın farklı yerlerinde emekçi çocuklar, her zaman ekonomik hayatın bir parçası olmuştur (Kaushik Basu & Tzannatos, 2003). Sanayileşme öncesine kadar çocukların çalıştırılmaları sosyal bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak sanayileşme dönemi ile birlikte çocuk işçi ahlaki açıdan etik bulunmamış, ekonomik ve sosyal açıdan ise yıkıcı bir durum olarak nitelendirilmiştir (Hindman, 2006). Fransa'daki kayıtlara göre madencilik işinde çalıştırılmak üzere ilk çocuk işçiye 1572 yılında rastlanmıştır. İngiltere'de ise çocuklar, önceleri sadece belirli işlerde çalıştırılırken, sanayi devrimi ile birçok sektör açısından gerçek bir insan gücü olarak görülmüştür (*Dossier thématique La législation du travail des enfants*, 2015). Geleneksel düşüncenin aksine, sanayi devrimi öncesinde olduğu gibi bu dönemde de çocuk işgücünden fazlasıyla yararlanılmıştır. Sanayinin gelişmesi ile endüstriyel sektörlerde istihdam edilen çocukların sayısından büyük bir artış gözlemlenmiştir. On dokuzuncu yüzyıla gelinene kadar iş alanları çeşitlilik göstermiştir. Sonrasında ise, çocuk işçilerin daha çok sanayi alanında çalıştıkları görülmüştür (*Dossier thématique La législation du travail des enfants*, 2015). Bu durum, Avrupa'da olduğu gibi Amerika Birleşik Devletleri'nde de geçerli olmuştur (Hindman, 2006).

Çocuk işçi olgusu tarih boyunca mevcut olmasına rağmen, algısı 19. Yüzyıl sonrasında evrim geçirmeye başlamıştır. Tarih boyunca hep olumlu karşılanan çocuk işçi, günden güne çocukların sömürülmesi olarak algılanmaya başlamıştır. 1990'lara gelindiğinde ise özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkelerinde çocuk işçi, uluslararası önemde bir sorun olarak görülmüştür (Bessell, 2011). Çocuk işçi sorunu bölgesel ve ulusal açıdan endişe verici bir konu olmaktan çok, uluslararası bir sorun olma özelliği kazanmıştır (Kaushik Basu & Tzannatos, 2003).

2.2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Küreselleşme ile piyasaların entegrasyonu, gelişmiş ülkelerin kendi pazarlarına ham madde tedariği gibi konular dikkatle incelenmeye başlamıştır. Günümüzde bu konular, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine bağlı olarak hem akademik hem de profesyonel düzeylerde araştırılmaktadır. Özellikle, gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelerden ihraç edilen ham maddeler ve üreticilerin çalışma şartları ayrı bir önem kazanmıştır.

Dolayısıyla, çocuk işçi sorunu sıklıkla tartışılır hale gelmiş ve çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu konu, gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerin çocuk işçi çalıştırmayan firmaların ürünlerini tercih etmeleri ile firmaların kârlılığını etkilemiştir (Kaushik Basu, 1999).

Araştırmacılar, çocuk işçi sorununu nedenleri ile araştırmışlardır (Beegle, Dehejia, & Gatti, 2006; Berlan & Bravender, 2009; Blair, 1992; Cogneau & Jedwab, 2012; Dessy & Pallage, 2001; Diallo, 2001; Fabre & Pallage, 2015; Gärtner, 2011; Mondal et al., 2012). Bazı araştırmalarda çocuk işçi ve okul (eğitim) arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır (Edmonds & Pavcnik, 2005; Edouard, 2016; Goulart & Bedi, 2005; He, 2016). Bu araştırmalar sonucu, çocuk işçinin en yaygın nedenleri yoksulluk, kültür algısı ve eğitim eksikliği olarak belirlenmiştir.

Çocukların içerisinde bulunduğu iş faaliyetleri bölgeden bölgeye ya da ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Çocuk işçi sorunu, genellikle az gelişmiş ülkelerin endişesi olarak algılanmakta ve bu konu üzerindeki tartışmalarda ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelere odaklanılmaktadır. Fakat, çocuk işçinin bazı gelişmiş ülkelerde hala devam ettiği görülmektedir. Portekiz’de 6-15 yaş arasındaki çocukların yaklaşık %8-12’si işçi olarak çalıştırılmaktadır. Bu, gelişmiş ülkelerdeki çocuk işçinin devam ettiğinin en önemli örneklerinden biridir (Goulart & Bedi, 2005). Gelişmekte olan çoğu ülkede, çocuklar daha çok tarım sektöründe çalışmaktadırlar (Cogneau & Jedwab, 2012). Tanzania’daki Kagera bölgesinde, dikim veya haşere kontrolü gibi doğrudan tarım uygulamalarında çalışmak yerine çocuk işçilerin daha çok aile çiftliklerinde çalıştıkları görülmektedir (Beegle et al., 2006). Hindistan’da ise çocuk işçiler, ayakkabı boyacılığı, su ve meşrubat satışı, müzik enstrümanları çalmak ve temizlik işleri gibi çeşitli işlerde çalışmaktadırlar. İşverenler açısından çocuk işçilerin tercih edilmesindeki en önemli etken, daha az maliyetli ve zahmetli olmasıdır (Mondal et al., 2012). ABD gibi çok gelişmiş ülkelerde dahi çocukların tarım işçiliği, sokak satıcılığı gibi faaliyetlerde buldukları görülmektedir (Hindman, 2006).

Yoksulluk, hızla büyüyen nüfus ve eğitimsizliğin bir araya gelmesi ile çocuk işçi sayısında büyük artışlar gözlemlenmektedir. Yetişkinler ile karşılaştırıldıklarında daha ucuz iş gücü olarak görülen çocuklar, genellikle aile içi işlerde ve kamu sektörlerinde istihdam edilmektedir (Mondal et al., 2012). Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde de geçerlidir.

Az gelişmiş ülkelerin çoğunda, kitlesel bir sorun haline gelmiş olan çocuk işçinin en büyük nedeni aşırı yoksulluktur. Bu ülkelerdeki ebeveynler, hayatlarını devam ettirebilmek adına çocuklarını çalıştırmak zorunda kalmışlardır (Kaushik Basu & Van, 1998).

Sosyoekonomik kısıtlar çocuk işçini derinden etkilemektedir. Bu durumda, mali kısıtlamalarla başa çıkmak için çocuk işçi alternatif bir seçenek olarak görülmektedir. Çoğu çocuk için işgücüne giriş tekil bir karar olmamakla birlikte, sosyal baskılar, fırsat eşitsizliği ve ailelerinin aşırı yoksul oluşu gibi kısıtlar onların çalışma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir (Bessell, 2011). Düşük ve orta gelirli ülkelerdeki yoksul hane çocukları, kendileri ve ailelerinin refahı açısından ev dışında çalışarak ya da ebeveynleri çalışırken ev işlerine katkıda bulunabilmektedirler (Putnick & Bornstein, 2015). Toplum ve bütçe kısıtlamaları karşısında, aile işletmeleri, üretim ve eğitim-öğretim faaliyetleri arasında dengenin kurulması gerekmektedir (Diallo, 2001). Ebeveynler, çocuklarının gelecekleri hakkında karar vermek adına yapacakları seçimleri dengelemek durumundadır. Çocuklar, ya kısa vadede düşük maddi faydalar sağlamak amacıyla erken yaşta çalışma hayatına yönlendirilmekte ya da uzun vadede potansiyel yüksek maddi fayda sağlamak amacıyla eğitimlerine devam etmektedirler (Beegle et al., 2006).

Yetişkin işsizlik oranının yüksek olduğu, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi genellikle, ihracat tarımı, madencilik ve gelişmiş ülkelere hammadde sağlama işlerine dayalıdır. Hammadde fiyatlarının çok düşük olması durumunda yoksulluk bu ülkelerde bariz bir şekilde ortaya çıkmakta ve çocuk işçi üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'ne göre gelişmekte olan birçok ülkenin ekonomisinde çocuk işçi, kırsal alanlarda veya tarım sektöründe yoğun bir şekilde doğrudan veya dolaylı bir şekilde kullanılmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde, tarımdaki üretim teknikleri ilkel ve sermaye kullanımı çok düşüktür. Fildişi Sahili gibi modern tarımın uygulanmadığı ülkelerde, çocuk işçi kullanımı oldukça yaygındır (Schrage & Ewing, 2005). Yetişkin işgücü ile karşılaştırıldığında daha düşük maliyetli olması sebebiyle çocuk işçi son derece yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Saban kullanımı, sığır besleme gibi ilkel tarım faaliyetleri, çoğunlukla çocuk işçiler tarafından yürütülmektedir. İşgücünü hafifleten teknolojilerin uygulanması ile özellikle tarım sektöründe çocuk işçinin ortadan kaldırılabilmesi birçok

raporda yer almıştır (Dwivedi & Chaudhuri, 2014). Aynı bakış açısı ile Kathleen ve ark. tarafından Tanzania'daki Kagera bölgesinde çocuk işçi ve tarımsal şoklar arasındaki ilişki araştırılmıştır. Şoklara karşı çocuk işçinin oynadığı geçici tampon rol incelenmiştir. Kagera bölgesinde, hane halkları üretim için satın alınan girdileri ve temel teknolojileri neredeyse hiç kullanamamakta (sadece en temel araçlar) ve ücretli iş gücü kullanımı çok sınırlıdır. Şok durumunda, yakacak odun ve içme suyu sağlamak gibi hane halkı faaliyetlerinde çocuk iş gücünün yetişkin iş gücünün yerini alma eğiliminde artış olduğu gözlemlenmektedir. Buna paralel olarak, çocukların okula devam etme oranlarında bir düşüş görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, sigorta veya kredi erişimi ile çocuk işçi sayısının azaltılabileceği önerilmiştir (Beegle et al., 2006). Benzer şekilde, yapılan diğer bir çalışmada, Fildişi Sahili'ndeki 1990 yılında emtia fiyatlarındaki şoklar ve çocuk işçindeki kazanımlar incelenmiştir. Kakao üreticisi ailelerin çocukları ile aynı coğrafyadaki kakao üreticisi olmayan ailelerin çocukları karşılaştırıldığında, yaşanmış kakao krizinin üretici ailelerin çocukları üzerinde zaman içinde olumsuz etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Bu olumsuz etkiler okul kaydı, çocuk iş gücü, boy uzunluğu ve hastalık oranları gibi farklı boyutlarda görülmüştür (Cogneau & Jedwab, 2012). Adil ticaret çerçevesinde hammadde fiyatlarında artış sağlanması, çiftçilere maddi açıdan yardımcı olabilecek ve bu sayede çocuk işgücü azaltılabilecektir.

Edmonds ve Pavcnik (2005) tarafından, yoksul ülkelerdeki hane düzey panel verileri kullanılarak ihraç edilecek emtia fiyatlarının görece değişiklikleri ve çocuk işçi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma sonucuna göre, pirinç fiyatları yükseldikçe ile çocuk işçinde azalma olduğu gözlemlenmiştir (Edmonds & Pavcnik, 2005).

Fabre ve Pallage (2015), şokların çocuk işçi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışmada, çocuk işçinin yetişkin istihdamı şoklarına bir tepki olarak ortaya çıkabileceği görülmüştür. Bu bağlamda, çocuk işçi aileler için olumsuz istihdam şoklarına karşı doğal bir sigorta mekanizması olarak hizmet vermektedir. Doğrudan şoklar ile çocuk işçi oranına nicel etkisini karşılayacak bir sosyal politika (işsizlik sigorta sistemi) temelleri kurulması gerektiği sonucuna varılmıştır (Fabre & Pallage, 2015).

Dessy ve Pallage (2001)'de, hanelerin insan kaynaklarına ve sanayilerin yüksek teknolojilere olan yatırım kararları incelenmiştir. Ebeveynlerin insan kaynaklarına, firmaların da yüksek teknolojiye yatırım kararları arasında bir koordinasyon mekanizması bulunamayışından dolayı çocuk işçinin ortaya çıktığı sonucuna varmışlardır. Sonuç olarak, beklentileri koordine etmek için devletlere önemli görevler düşmektedir. Zorunlu eğitim, çocuk işçi üzerindeki yasaklar ve yatırıma teşvik devlet tarafından uygulanabilir en önemli üç araç olarak belirlenmiştir. Olası yatırımcılar açısından, zorunlu eğitimin ve çocuk işçi üzerindeki yasakların uygulanması, insan kaynakları yatırımları için sunulacak teşvik ile gelecekte çok yetenekli bir iş gücüne sahip olunacağı öngörülmüştür. Ayrıca, yatırım teşviki ile ebeveynlerin firmaların teknolojiye yatırım yapmadığı önyargısının da ortadan kalkabileceği belirtilmiştir (Dessy & Pallage, 2001). Yapılan çalışmalarda, çocuk işçinin en yaygın nedeninin yoksulluk olduğu görülmüştür (Kaushik Basu, 1999). Son yirmi yılda, gelişmekte olan ekonomilerin çoğunda çocuk işçi sayısında genel bir düşüş sağlanmasına rağmen, nüfusun yoksul kesiminde mutlak anlamda bir değişiklik gözlenmemiştir (Dwivedi & Chaudhuri, 2014). Çocuk iş gücü, geleneksel kültür algılarına, ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyine ve sosyal şartlara bağlı olarak farklılık göstermektedir (Diallo, 2001; Goulart & Bedi, 2005; Kolk & Van Tulder, 2002). Afrika'daki çocuk işçi, özellikle kırsal alanlarda, çocuğun sosyalleşmesi açısından önemli bir eğitim aracı olarak görülmektedir (Diallo, 2001). Yapılan bir araştırmada, iş gücü piyasası ve ev işlerinin çocukların sağlık durumları, yaşama şartları ve eğitimleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Analizde, her iki iş türünün de (iş gücü piyasası ve ev işleri) çocuk refahını olumsuz ölçüde etkilediği görülmüştür. Ayrıca, ev işlerinin özellikle kız çocukları üzerinde daha kapsamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır (French, 2010).

He (2016)' da, çocuk işçi ve eğitim arasındaki ilişki incelenmiştir. Çocuk işçiliğinde görülen artışın eğitime devam eden çocuk sayısında düşüğe neden olduğu gözlemlenmiştir. Kırsal alanlardaki yoksul ailelerden gelen çocuklar, kentten veya zengin bir aileden gelen çocuklar ile kıyaslanmış, yoksul ailelerden gelen çocuklarda daha düşük bir eğitim seviyesi, daha düşük sınav sonuçları ve daha düşük okula katılım oranı görülmüştür (He, 2016).

Edouard (2016)'da, hanelerin yoksulluğu ile okul kalitesi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu çalışmada okul kalitesi ile hanelerin yoksulluğu karşılaştırılmış, okul kalitesinin çocuk işçiliğinden olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varılmıştır. Bu durumda, okul kalitesinin iyileştirilmesi faaliyetlerinin uygulanması tavsiye edilmiştir (Edouard, 2016). Aynı bakış açısı ile okullardaki kalitenin artırılması, çocuklarını okula gönderen ailelere devlet desteği sağlanması gibi uygulamaların çocuk işçinin azalması konusunda bir fark yaratabileceği düşünülmektedir (Kunal Basu & Palazzo, 2008).

2.3. SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK SORUNU VE MÜŞTERİ BOYKOTU

Sürdürülebilirlik, üretim/işlemler yönetimi alanında sıkça gündeme gelen bir konudur (Kleindorfer, Singhal, & Wassenhove, 2005). Son yıllarda, kurumsal birçok firmanın sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimine ilgisi önemli ölçüde artmıştır (Seuring & Müller, 2008). “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı ilk olarak, 1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporu’nda tanımlanmıştır. Genel kabul gören bu tanıma göre, sürdürülebilir kalkınma; gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneklerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından yayımlanan söz konusu raporda, sürdürülebilir kalkınma; “kaynakların tüketiminin, yatırım kararlarının, teknolojik gelişmenin ve kurumsal değişimin bir uyum içinde gerçekleştiği, insani ihtiyaç ve isteklerin şimdiki ve gelecek zamanda karşılanabilme potansiyelinin arttırıldığı değişim süreci” olarak ifade edilmiştir (WCED, 1987). Sürdürülebilirlik kavramı, mali, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyuta sahiptir (Bai, 2008). Çevresel sürdürülebilirlik, çevresel etki yönetimi vurgularken; sosyal sürdürülebilirlik ise çocuk işçiliği, çalışma koşulları, toplumsal ve sosyal değerlere sahip ilişkiler ile ilgilidir (Sarkis et al., 2010). Şekil 1’de sürdürülebilir kalkınma modeli yer almaktadır.

Şekil 12. Sürdürülebilir Kalkınma (İnsan/Çevre/Kâr)

Kaynak: (WCED, 1987)

2015 yılında, dünyada hala 168 milyon çocuk işçi bulunmaktadır (ILO, 2015). Çocuk işçi sayısında, Sahra Altı Afrika ve Asya ülkeleri ilk sırada yer almaktadır. Ülkeler bazında, dünyada en büyük çocuk işçi popülasyonu Hindistan’da bulunmaktadır (ChildLineIndia, 2007).

Dünya genelinde, çocuk işçilere en çok tarım sektöründe rastlanılmaktadır (Noguchi, 2002). Ekonomisi tarımsal ihracata dayalı, düşük gelire sahip ve aynı zamanda dünyanın en büyük kakao üreticileri konumundaki Gana ve Fildişi Sahili’nde de çok sayıda çocuk işçi bulunmaktadır. Kakao sektöründe çocukların çalıştırılması, kakao üreticilerinin yetişkin işçiler için daha yüksek ücretler ödemeyi göze alamamalarından, başka bir ifade ile işçilik maliyetlerinden kısmak istemelerinden kaynaklanmaktadır (Nowakowski, 2015).

Son yıllarda, çocuk işçi çalıştırılması konusunda büyük önlemler alınmıştır. Bu önlemlerin alınmasındaki en büyük etken, insan haklarının korunabilmesi olmuştur. İstihdama kabuldeki minimum yaşı düzenleme ile ilgili Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 138 numaralı sözleşmesi ve 182 numaralı en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasına ilişkin acil eylem sözleşmesi, çocuk işçiliğine karşı alınmış en yaygın önlemlerdendir (Edmonds & Shrestha, 2012). Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 138 ve 182 numaralı sözleşmelerini imzalayan ülkeler, çocuk işçiliği konusunda uluslararası ticarete ihracat yaptırımları uygulamaktadır.

Çocuk istismarı üzerindeki öfkenin günden güne büyümesi ile birçok gelişmiş ülkede hükümetler çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda, çocuk işçiliğine izin veren ülkelere karşı yaptırımlar uygulanmıştır (Bessell, 2011).

Son on yılda, gelişmekte olan ülkelerde çalışan çocuklara ilişkin çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda tüketici odaklı mekanizmalar yaygınlaştırılmıştır (Brown, 2000). Bazı devletler, sivil toplum kuruluşları ve medya araçları tarafından, tüketicilerin dikkatini çekmek amacı ile firmaların tedarik zincirlerindeki insanlık dışı (çocuk istismarı ve diğer çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri) uygulamalar hakkında bilinçlendirme kampanyaları yapılmaktadır. Bu bilinçlendirme kampanyaları vasıtası ile tüketiciler, tedarik zincirinde çocuk işçi bulundurmayan firmaların ürünlerini satın almaya ikna edilmektedir. Bu kampanyalar, boykot çağrıları (Kaushik Basu & Zarghamee, 2009; Ben-Shlomo, White, & Marmot, 1996; Glickman, 2001) ve firmalar tarafından yapılan sosyal etiketleme çalışmaları olmak üzere iki şekilde yürütülmektedir (Kaushik Basu, 1999; Duprez, 2009).

Yüksek gelirli ülkelerde, çocuk işgücünün kullanıldığı ürünlere karşı boykot neredeyse evrensel boyutta popüler hale gelmiştir. Bu ülkeler tarafından, çocuk işçiliğinin yüksek düzeyde olduğu ülkelere cezai yaptırımlar uygulanmaktadır (Edmonds, 2003).

Boykot kelimesi ilk kez, 19.Yüzyıl'da İrlandalı çiftçiler tarafından yöneticileri Charles Cunningham Boycott'a karşı kullanılan belirli bir protesto yöntemi olarak ortaya çıkmıştır (Cissé-Depardon, 2004).

Boykot, herhangi bir şirketin veya dağıtıcının haksız kabul edilen sosyal ya da satın alma uygulamaları, mal ya da hizmetlerine karşı yapılan toplu reddetme hareketidir (Capelli & Martin, 2013). Boykot etkinliği, boykot edilen ürünlerin satış hızında düşüşe neden olmaktadır. Boykot başarısı ise boykot hedeflerine ulaşılması olarak değerlendirilmektedir (Klein, Smith, & John, 2004).

Günümüz tüketicilerinin sosyal ve çevresel kaygılarını, satın alma yoluyla ifade ettikleri gözlemlenmektedir. Tüketici kaygılarının bu şekilde ifade edilmesi, giderek artış göstermektedir: Danone, Michelin, TotalFinaElf boykotları (Lecompte & Valette-Florence, 2006).

Buna ek olarak, Fransa Ekonomi, Maliye ve Sanayi Bakanlıkları tarafından yapılan bir çalışmaya göre, endüstriyel ürün satın alırken Fransız nüfusunun yaklaşık %40'ı vatandaşlık taahhütlerini dikkate almaktadır. Fransız nüfusunun yarısından fazlası firmaların ürünlere vatandaşlık taahhütleri için ek bir fiyat getirmesini kabul etmekte ve %40'ı da çocuk işçi çalıştıran firmaların ürünlerini boykot etme konusunda kararlı gözükmektedir (Bigot, 2003). Çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik firmalara yapılan baskılar hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve medya ile sınırlı kalmaktadır. Bu baskı, tüketiciler tarafından çok az yapılmaktadır (Seuring & Müller, 2008).

Çocuk işçiliğine karşı alınan ulusal ve uluslararası yasal önlemler de bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki ticari liberalleşmenin çocuk işçiliği üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir çalışmada, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması amacıyla gelişmekte olan ülkelerin ihracatına yapılan aşırı ticari yaptırımların, beklenenden çok daha düşük bir verim sağladığı görülmüştür (Edmonds & Pavcnik, 2005). Tüketiciler tarafından sadece yetişkin iş gücünün kullanılması için ek fiyat ödemesinin kabul edilmesi, yetişkin ve çocukların maaşlarını etkilemediği, çocukların işgücüne katılımını değiştirmedeği ve çocuk koruma fonlarına hiçbir katkı sağlamadığı görülmüştür (Brown, 2000). Buna ek olarak, aşırı yaptırım uygulamalarının çocukların yasa dışı ve daha tehlikeli işlere yönlendirilmelerine neden olabileceği ifade edilmiştir (Kolk & Van Tulder, 2002). İlgili yasalarda, çocukların ihtiyaçlarının dikkate alınması ve onlara ulaşılması gerektiği belirtilmiştir (French, 2010). Maddi açıdan bakıldığında boykotun çoğu zaman firmalarda ağır bir finansal kayba neden olduğu (Cissé-Depardon, 2004), gelire etkisi yeterince büyükse, ticari yaptırımların çocuk işçiliğini azaltmaktan çok arttıracacağı belirtilmiştir (Jafarey & Lahiri, 2000). Adil bir tüketim ortamı oluşturmak adına, ürün etiketleme politikaları geliştirilmiştir. Tüketici ürün etiketleri, 19. yüzyıl sonunda ABD'de kadınlar ve çocuklar için haftalık çalışma sürelerini azaltmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla organize lobi çalışmalarının bir parçası olarak kullanılmıştır. Etiketlemeler (*labelling*), belirli bir ürünün üretim sürecinde çocuk işçi çalıştırılmadığına dair tüketici bilgilendirmelerini içermektedir. Hindistan'daki Chiefly Rugmark ve Kaleen, İsviçre'deki Step, Pro-Child Institute ve Double Income Project, Almanya'daki Care&Fair ve Brezilya'daki Abring, bu etiketlere örnek olarak verilebilmektedir (Duprez, 2009).

2.4. FİLDİŞİ SAHİLİ KAKAO SEKTÖRÜNDEKİ ÇOCUK İŞÇİ SORUNU VE KAKAO BOYKOT TEHDİDİ

Genel olarak çocuk iş gücü, Afrika'daki geleneksel toplumlarda, özellikle Fildişi Sahili'nde, çocuklar açısından bir sosyalleşme süreci olarak görülmektedir. Çalışan çocuklar, aile fertleri arasında iyi bir itibara sahip olmaktadır.

Fildişi Sahili Milli İstatistik Kurumu tarafından yapılan ankete göre, geleneksel toplumlarda, özellikle de kırsal kesimlerde çocukların çalışması, sosyalleşmelerinde bir eğitim faktörü olarak görülmektedir (Diallo, 2001). Çocuğun çalışması, gelecekteki yaşamına hazırlanmasına yönelik bir eğitimi yansıtmaktadır. 2005 yılında çocuk işçiler arasında yapılan bir ankete göre, katılımcıların %26'sı küçük yaşta işe başlamanın sosyalleşme süreçlerine katkı sağlayacağını düşünmektedir (INS, 2005).

Tarımda ve kakao sektöründe çocuk işçi çalıştırılmasının nedenleri, diğer sektörlerle aynı nedenleri barındırmaktadır. Özellikle kakao ve kahve üretilen aile çiftliklerinde, çocuk işgücü kullanımı hâkimdir (ENSEA, 2000). Kakaonun yetiştiği ülkelerin çoğunda, çocuk işçilerin istihdamı yaygınlıkla uygulanmaktadır (Schrage & Ewing, 2005). Dünyanın en büyük kakao üreticisi Fildişi Sahili'nde, çocuk işçiler çoğunlukla tarımsal faaliyetlerde, kayıt dışı ekonomide ve ev işlerinde istihdam edilmektedir (Diallo, 2008).

Sosyalleşmenin bir parçası olarak görülmesinin yanı sıra, çocuk işçiliğinde ekonomik nedenlerin önemi büyüktür. Çocukların iş hayatına giriş nedenlerinden biri de aile işletmelerinde ya da doğrudan dışarıdaki işlerde çalışarak aile gelirine katkı sağlaması durumudur. Ev işlerinde (%4,6 oranında) ve aile işletmelerinde zorla çalıştırılan çocukların oranı %65'lere kadar çıkmaktadır. Bu yüksek oran ile, aile gelirini arttırmak amacıyla çocukların iş gücüne katılma nedenleri daha iyi anlaşılmaktadır (INS, 2005). Fildişi Sahili'nin kültürel değerlerinden biri olarak görülen geleneksel uygulamalar ve önyargılar ile tamamen örtüşen çocuk işçi, son yıllarda ekonomik sömürü haline gelmiştir. Ayrıca, tarım sektöründe çocuk işgücünü sömürmek amacıyla ticaret ağları keşfedilmiştir. Çocuk işçiliğinin kültürel bir değer sayılması ve eğitim aracı olarak görülmesi, Fildişi Sahili'ndeki kakao tarlalarındaki çocukları ekonomik bir sömürü aracı haline getirmektedir. Bu uygulama yeni olmamasına rağmen, tanımı oldukça yenidir.

Fildişi Sahili gibi gelişmekte olan pek çok Sahra Altı Afrika ülkesinde, çocuk işçi büyük bir problem haline gelmiştir. Stratejik konumu, ekonomisinin tarıma dayalı oluşu ve hızlı kentleşmeye bağlı kırsal göç oranının yüksek olması nedeniyle Fildişi Sahili'nde, çocuk işçiliği ve çocuk kaçakçılığı sıkça görülmektedir (INS, 2008). Kırsal kesimde okula gitmeyen çocuklar için iş hayatı çok erken başlamaktadır. Şehirlerde ise, okula devam etmeyen çocuklar kendi geçimlerini sağlamak veya ailelerinin geçimine katkıda bulunmak amacıyla iş gücüne katılmaktadır (ENSEA, 2000).

Kakao üretimi istihdamında kullanılan yöntemler, dünya çapında yoğun bir tartışmaya neden olmuştur. Bu sektörde çocuk işçi çalıştırılması uluslararası gündemde yer alan önemli konuların başında gelmektedir. Tartışılmakta olan bu durum, uluslararası kakao üretim kalite standartlarıyla yakından ilgilidir. Kakao tüketimi ve işlenmesinde ilk sıralarda yer alan Avrupa ülkelerinde, çocuk işçiliği oldukça haksız bir uygulama olarak görülmekte, özellikle de son yıllarda büyük ölçüde üzerinde durulan bir konu haline gelmektedir (BCEAO, 2014).

Çocuk işçiler, kakao üretiminin farklı aşamalarında kullanılmaktadır. Kakao sektöründe çocuk işçi temelde hasat, öğütme ve kurutma için kullanılmaktadır. Üreticilerin hasat işlemi için %13,4, öğütme işlemi için %16,4 ve kakao kurutma işlemi için %11,4 oranında çocuk işçi kullandığı görülmektedir (UNICEF, 2000). Çocuk işçi pek çok ülkede görüldüğü gibi Fildişi Sahili'nde de yeni bir uygulama değildir. Çocuk işçinin bir sorun olarak görülmesi ve araştırmalarda yer alması yenidir. Fildişi Sahili'ne daha önce hanelerin yaşam standardı üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Fakat çocuk işçi sorunu ile ilgilenen ve ilgili rakam veren ilk çalışma 1998 yılında yapılan yaşam düzey anketidir.

Bu çalışmadan sonraki yapılan tüm araştırmalarda çocuk işçi konusuna yer verilmiştir (UNICEF, 2000). Bu konunun araştırmaların gündeminde yer alması, medya eleştirilerine kesin bir yanıt niteliğinde olmuştur. 1998'de, Fildişi Sahili'nde kakao çiftliklerinde çalıştırılan köle çocuklar ile ilgili raporlar yayınlanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan ilk tahminlere göre Fildişi Sahili'ndeki kakao ve kahve çiftliklerinde 15.000 Malili çocuk işçi olduğu belirlenmiştir (Schrage & Ewing, 2005). Medya tarafından dile getirilmesi ile olay, uluslararası boyutta bir önem kazanmıştır.

Eylül 2000’de bir İngiliz televizyon belgeseli, yüz binlerce Burkina Fasolu, Malili ve Togolu çocukların ailelerinden ayrılarak komşu ülke konumundaki Fildişi Sahili’ndeki kakao çiftliklerine köle olarak satıldığını bildirmiştir. Söz konusu belgeselde kakao çiftliklerindeki çocuk köleliğinin %90’lara vardığı iddia edilmiştir. Aynı belgeselde yetersiz beslenme koşulları, fiziksel şiddet gibi kötü uygulamalarla 6 yaşındaki çocukların ücretsiz olarak 80-100 saat çalışmaya zorlandıkları iddia edilmiştir (Schrage & Ewing, 2005). Fildişi Sahili’ndeki çocuk işçiliği konusunun küresel boyuta ulaşması “Köleliğin Tadı-*A Taste of Slavery*” adlı yayım ile olmuştur. Bu yayında, Fildişi Sahili’ndeki bir kakao çiftliğinde Malili bir çocuğun köle olarak çalıştırıldığı ortaya çıkarılmıştır (Chatterjee, 2000). Bu eleştirilere dayanarak, Amerika Birleşik Devletleri’nde düzenlenen yeni ticaret kanununa göre, köle işgücü ile üretilen ürünlerin ithalatının engellenmesi kararlaştırılmıştır. Kölelik iddialarını takiben, ABD hükümeti, resmi olarak Fildişi Sahili kakao ürünlerinin yasaklı ürünler listesine dahil edilmesini kabul etmiştir. Bu hareket, kakao endüstrisi için önemli bir darbe niteliğinde olmuştur. Haziran 2001’deki ABD Kongresi’nde, tüm kakao ürünleri için “çocuk işçi çalıştırılmamıştır” etiketini zorunlu kılan mevzuat önerilmiştir (Schrage & Ewing, 2005). Bu mevzuat daha yürürlüğe girmeden, siyasiler ve kakao endüstrisi aktörleri arasında endişeye yol açmıştır. Çikolata boykot riskiyle karşı karşıya gelen Amerikalı büyük şekerleme firmaları, acilen çocuk işçi çalıştırılmadan yapılan üretimin garantisini sağlayacak bir protokol imzalamışlardır. Bunun üzerine, Fildişi Sahili hükümeti tarafından onlarca çocuk kaçakçısı tutuklanmış ve ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır.

Eylül 2001’de imzalanan Engel-Harkin protokolü bağlamında, 1 Temmuz 2005 itibariyle üretim süreç sertifikasyonu olmadığı sürece, Fildişi Sahilli kakao ürünlerinin ABD pazarına girişi yasak tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu protokol, kakao çiftliklerinde çalıştırılan çocuk işçinin en kötü biçimleriyle ilişkilidir. Böylece, Fildişi Sahili hükümeti bu tehdidi engellemek adına yasal, kurumsal ve operasyonel düzeyde sürdürülebilir ve çok yönlü yanıtlar sağlamaya çalışmıştır.

Bu çalışmada, boykot tehdidinin Fildişi Sahili kakao sektöründeki çocuk işçiliği sorunu üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmış ve Fildişi Sahili’ndeki çocuk işçiliğini etkileyen faktörler araştırılmıştır.

3. BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİ SAYISININ TAHMİNLENMESİ

3.1. METODOLOJİ

Bu kısımda, kakao boykot tehdidinin Fildişi Sahili'nin kakao üretimindeki çocuk işçi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çocuk işçi sayısı bağımlı değişken, diğer makroekonomik faktörler de bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, değişkenler arasında ilişki olup olmadığı araştırılacaktır.

Mevcut verilerin fazla sayıda bulunması nedeniyle, öncelikle bağımlı değişken (çocuk işçi sayısı) ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucu, bağımlı değişken ile aralarında yüksek ilişki belirlenen bağımsız değişkenler modele dahil edilmiş, düşük ilişkili bağımsız değişkenler ekonometrik model kurma aşamasında çıkarılmıştır. Ayrıca, analiz sonuçlarına dayanılarak hipotezler kurulmuştur. Fildişi Sahili'ndeki yıllık çocuk işçi sayısı verileri 1998 yılı öncesi için mevcut değildir. Bu yüzden, 1998 yılı referans olarak belirlenmiştir. Analiz, 1998-2014 arasındaki yıllık çocuk işçi sayısı verilerine göre yapılmış, eksik veri bulunduran veya veri bulundurmayan yıllar için de tahminleme yapılmıştır.

3.1.1. Örneklem Bilgileri

Bu çalışmada, sürdürülebilirliğin ekonomik ve sosyal boyutları ile ilgilenilmiş, çevresel veriler dikkate alınmamıştır. Örneklemde yer alan veriler, Batı Afrika Devletler Merkez Bankası (BCEAO) ve Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilmiştir. Ayrıca, Fildişi Sahili Milli İstatistik Enstitüsü tarafından hazırlanan nüfus sayımı ve yoksullukla ilgili raporlar incelenmiştir.

Çalışmada, mevcut veriler kullanıldığından ikinci düzey istatistiksel analizler yapılacaktır. Örneklemde yer alan verilerin kullanılması, çocuk işçi literatüründe işlenmiş konulara dayandırılmıştır. Yapılan bir çalışmada, çocuk işçi sorunu ile yoksulluğun ilişkilendirilmesi açısından sosyoekonomik ve üretim verileri dikkate alınmıştır (Kaushik

Basu, 1999). Bazı çalışmalarda ise çocuk işçiliği ve okul (eğitim) arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır (Edmonds & Pavcnik, 2005; Goulart & Bedi, 2005; He, 2016). Fildişi Sahili'ndeki çocukların eğitim verileri mevcut olmadığı için bu çalışmada yer almamıştır. Fildişi Sahili makro ekonomik verileri Tablo 2'de yer almaktadır.

Yıllar	Toplam Nüfus*	Toplam Nüfus Büyüme Oranı	Kentsel Nüfusun Büyüme Oranı	Kırsal Nüfusun Büyüme Oranı	0-14 Yaş		Toplam İhracat *	Kakao Üretimi /Ton	Kakao Fiyatı Kg/\$	Kakao İhracatı* \$	Toplam GSYİH**	Toplam GSYİH Büyüme Oranı	Kişi Başına				Toplam Çocuk İşçi*	
					0-14 Yaş Çocuk Nüfus *	Çocuk Nüfus Oranı							Kişi Başına GSYİH * \$	GSYİH Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	GSYİH Tarım Bölümü		İşsizlik Oranı
1998	15728482	2,79	3,68	2,13	6863532	43,63	2592600	1175390	0,77	1645,9	12,63	4,93	1424,74	2,05	4,61	23,32	4,1	3750607
1999	16137824	2,57	3,85	1,62	7013469	43,56	2758513	145000	0,59	1648,3	12,93	1,6	1411,06	-0,96	0,7	24,178	4,1	
2000	16517948	2,33	3,84	1,17	7164901	43,45	2534366	1212427	0,68	1251,3	12,93	-2,06	1350,07	-4,32	2,53	23,2	4,1	2887456
2001	16865376	2,08	3,57	0,92	7319310	43,66	2669423	1264707	1,02	1625,3	13,91	0,12	1323,86	-1,94	4,36	24,99	4,1	
2002	17185421	1,88	3,36	0,69	7475759	43,82	3456184	1277000	1,19	2666,7	14,59	-1,6	1277,54	-3,5	3,08	25,93	4,1	
2003	17491539	1,77	3,23	0,56	7634153	43,93	3189550	1247400	0,59	2326,3	15,08	-1,3	1238,12	-3,09	3,3	27,27	4,1	
2004	17802516	1,76	3,21	0,54	7793874	44,02	3655377	1377700	0,55254	1943,7	14,82	1,2	1231,48	-0,54	1,46	28,78	4,1	
2005	18132702	1,84	3,26	0,6	7951979	44,08	3809246,3	1455800	0,58	1842,1	15,27	1,7	1229,863	-0,13	3,89	23,59	4,1	685195
2006	18486392	1,93	3,34	0,67	8107413	44,05	4206857,08	1367200	0,64	1793,4	15,78	1,5	1224,62	-0,43	2,47	22,59	4,1	
2007	18862172	2,01	3,61	0,54	8260408	43,99	3865586,91	1382441	0,79	1786,1	16,53	1,7	1221,41	-0,26	1,89	22,63	4,1	
2008	19261647	2,1	3,67	0,6	8413606	43,91	4409963,64	1223152	1,05	2141,1	18,39	2,5	1226,49	0,42	6,31	21,99	4,1	1 237 911
2009	19684909	2,17	3,72	0,66	8564884	43,8	5077175,36	1242293	1,66	2972,3	19,43	3,25	1239,14	1,03	1,01	22,68	4,1	
2010	20131707	2,24	3,75	0,72	8787907	43,65	5539717,56	1301300	1,28	3193,8	20,89	2	1236,09	-0,25	1,23	21,2	4,1	
2011	20604172	2,32	3,79	0,8	8950825	43,44	5797514,61	1559400	1,11	3337,9	20,53	-4,38	1154,75	-6,58	4,91	24,53	4,1	1622140
2012	21102641	2,39	3,81	0,87	9119636	43,21	6041005,82	1448992	1,24	2918,9	23,18	10,7	1248,19	8,09	1,3	26,69	4,1	
2013	21622490	2,43	3,82	0,91	9292266	42,98	7157155,79	1746204	1,27	3274,3	26,18	9,21	1330,48	6,59	2,58	22,53	4,1	1424996
2014	22157107	2,44	3,78	0,92	9466617	42,72	6752676,31	1678718	1,44	1870,6	28,63	8,54	1409,34	5,93	0,45	22,07	4,1	

* Milyon

** Milyar

Tablo 2. Fildişi Sahili Makroekonomik Verileri**Kaynak:** (BCEAO, 2017; WorldBank, 2016)

Tablo 2 incelendiğinde, Fildişi Sahili çocuk işçi sayısı verilerinde eksiklikler görülmektedir. Araştırmada, 1998-2014 yılları arasındaki 16 yıllık Fildişi Sahili makroekonomik verileri kullanılmıştır. Bu zaman aralığında, sadece 1998, 2000, 2005, 2008, 2011 ve 2013 yıllarındaki çocuk işçi verilerine ulaşılabilmektedir. Bu yıllara ait çocuk işçi verileri Tablo 3’de gösterilmektedir.

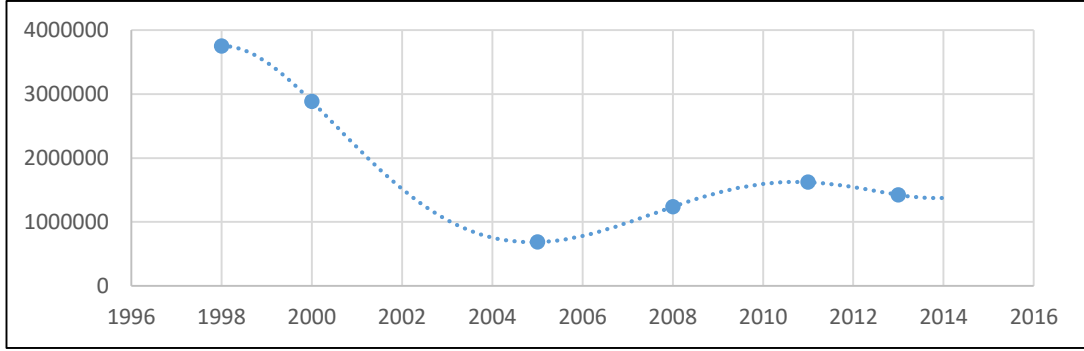
	1998	2000	2005	2008	2011	2013
Toplam Çocuk İşçi Sayısı	3.750.607	2.887.456	685.195	1.237.911	1.622.140	1.424.996

Tablo 3. Fildişi Sahili'ndeki 1998-2013 Yılları Arasındaki Mevcut Çocuk İşçi Verileri

Tablo 3’de görüldüğü üzere, 1998-2004 yılları arasında sadece 6 yıllık çocuk işçi sayısı verilerine ulaşılmıştır. Analizde, 1998-2014 arasındaki yıllık çocuk işçi sayısı verileri baz alınacağı için, eksik veri bulunduran veya veri bulunmayan yıllar için de tahminleme yapılarak yıllık veriler hazırlanacaktır.

3.1.2. Veri Hazırlama

Fildişi Sahili’nin 1998-2014 yılları arasındaki çocuk işçi sayısı ile ilgili verilerin eksikliği, tahminleme yapmak açısından zordur. Çocuk işçi sayısının bağımlı değişken olmasından dolayı, bu kadar az veri ile bir regresyon analizi imkânsızdır. Microsoft Office Excel programında polinom fonksiyonu kullanılarak, 1998-2014 yılları arasındaki verilerin mevcut olmadığı yıllar tahmin edilmiştir. Mevcut verilerin üzerinden geçtiği için, 5.kuvvet polinom fonksiyonu tahminleme açısından en iyi fonksiyon olarak bulunmuştur. Şekil 13’deki 5. kuvvet polinom fonksiyonu ile çocuk işçi sayısı verilerinin bulunmadığı yıllar için çocuk işçi sayıları tahmin edilmiştir.

Şekil 13. 5. Kuvvet Polinom Fonksiyonu

Bir modelin uyumluluğunun ölçüm ölçütlerinden biri olan ve her zaman 0 ile 1 arasında bir değer alan R^2 , 1'e eşit olarak bulunmuştur. R^2 değerinin 1 olması, regresyon tahmini açısından bu fonksiyonun uygun olduğunu ifade etmektedir. 1998-2014 yılları arasında mevcut ve tahmin edilen değerler Tablo 4'de gösterilmektedir.

Yıllar	Çocuk işçi Sayısı
1998	3750607.01
1999	3498160.71*
2000	2887456.01
2001	2170903.20*
2002	1519222.97
2003	1033347.07*
2004	756319.05*
2005	685194.99
2006	782944.26*
2007	990350.22*
2008	1237911.01
2009	1457740.18*
2010	1595467.59*
2011	1622140.01
2012	1546121.84*
2013	1424996.01
2014	1377464.49*

* Tahmin edilen çocuk işçi sayısı

Tablo 4. 1998-2014 Yılları Arasındaki Çocuk işçi Sayısı

Değerlendirme altındaki tüm yıllar için çocuk işçi sayısına ulaşılması ile çoklu regresyon modeli kurulmasına olanak sağlanmıştır. Bağımsız değişken sayısının fazlalığı nedeniyle, öncelikle tanı testi ve ön seçim yapılarak kurulacak modele sadece bağımlı değişkeni uygun bir şekilde açıklayacak bağımsız değişkenler dahil edilecek, diğerleri modelden çıkarılacaktır.

3.1.3. Tanı Testi

Bağımsız değişkenlere regresyon denkleminde yer vermek açısından, öncelikle değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve çoklu bağıntı sorunu olup olmadığı tespit edilecektir.

3.1.3.1. Korelasyon Analizleri

Bağımsız değişkenlerin çok sayıda oluşu, bir ön seçim yapma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Öncelikle, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Bağımlı değişken ile aralarında yüksek ilişki bulunan bağımsız değişkenlerin ön seçimi yapılmış, bağımlı değişken ile aralarında düşük bir ilişki bulunan değişkenler ise ön seçim aşamasında dikkate alınmamıştır. Başka bir deyişle, ön seçim aşamasında korelasyon katsayısı $-0,3$ ile $0,3$ arasında bir değerde bulunan değişkenler modelden çıkarılmıştır. Yapılan korelasyon katsayı analizi sonucunda, mevcut 17 bağımsız değişkenden 7'si çıkarılarak bağımsız değişken sayısı 10'a düşürülmüştür. Çoklu regresyon modeli, bu 10 bağımsız değişken ile kurulacaktır. Regresyon tahmini için yapılan ön seçim sonucunda belirlenen bağımsız değişkenler şu şekildedir:

- CLT, Çocuk işçi sayısı,
- TPM, Toplam nüfus,
- TPGTH, toplam nüfus büyüme oranı,
- UPGTH, kentsel nüfus büyüme oranı,
- RPGTH, kırsal nüfus büyüme oranı,

- CZF, 0-14 yaş çocuk nüfusu,
- TEMT, toplam ihracat (milyon ton),
- CPT, kakao üretimi (ton),
- CEM, yıllık kakao ihracatı (\$),
- TGDP, toplam gayri safi yurt içi hasılası (milyar \$),
- GDPC, kişi başına düşen GSYİH (\$).

Regresyon tahmini için ön seçimi yapılan bağımsız değişken değerleri tablo 2’de yer almaktadır. Çoklu regresyon modeli kurulması aşamasında, öncelikle Eviews 8.1 yazılımı yardımı ile çoklu bağıntı tespiti yapılacaktır.

3.1.4. Çoklu Bağıntı Tespiti

İki bağımsız değişken arasında yüksek doğrusal ilişki bulunduğunda çoklu doğrusallıktan bahsedilmektedir (Rakotomalala, 2015). Çoklu doğrusallık terimi, iki bağımsız değişken arasında doğrusal bir korelasyon ilişkisi bulunduğunu açıklamaktadır.

Çoklu bağıntı ise ikiden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkileri göstermektedir. Ortak kullanımda ise, çoklu bağıntı terimi her iki durum için de kullanılmaktadır. Çoklu bağıntı, kalıntıların hata katsayılarını ve tahmin edilen varyans katsayılarını arttırmaktadır. Bunun sonucunda da hesaplanan t-değerleri düşmektedir (Studenmund, 2014). Bu çalışmada, her iki durum için de çoklu bağıntı kelimesi kullanılmış ve kusurlu çoklu bağıntı sorunu ele alınmıştır.

Çoklu bağıntıyı tespit etmek için genelde, korelasyon matrisi kurulması ve varyans şişirme çarpanı (VIF) hesaplaması olmak üzere iki teknik kullanılmaktadır.

Korelasyon matrisi kurulması ile açıklayıcı değişkenler arasında ikili (ikişer ikişer) korelasyon analizi gerçekleştirilmektedir. Genelde, iki değişken arasındaki 0,5’ten daha yüksek bir korelasyon katsayısı bulunması çoklu bağıntı sorununun göstergesidir.

Çoklu bağıntı tespitinde kullanılan ikinci teknik varyans şişirme çarpanının (VIF) hesaplanmasıdır. Bir varyans şişirme çarpanının (VIF) değerinin 10'a eşit veya 10'dan büyük olması durumunda çoklu bağıntı sorununun varlığından söz edilmektedir. Buna ek olarak, değişkenlerin varyans şişirme çarpanlarının ortalamaları 2 veya daha fazla değere sahip olması yine bir çoklu bağıntı sorununun olduğunu göstermektedir. Bu iki durumun gerçekleşmemesi halinde, çoklu bağıntının etkisi önemsiz olmakta ve açıklayıcı değişkenlerin tümü analizde kullanılabilir. Aksine, bu değerlere erişilirse, çoklu bağıntı problemi araştırmacı tarafından değerlendirilmelidir (De Bourmont, 2012).

Çoklu bağıntı sorunun tespiti açısından kullanılan diğer bir yöntem ise oldukça basit ve etkili bir yaklaşım olana işaretlerin tutarlılığını test etme yöntemidir. Bu yöntemde, bağımlı değişken ve bağımsız değişkenler arasındaki basit korelasyon katsayı işaretleri ile regresyon katsayılarının işaretleri karşılaştırılmaktadır. Bu işaretlerin farklı olması çoklu bağıntı sorunu göstergesidir. Yani, diğer bağımsız değişkenler, bağımlı değişken ile herhangi bir bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi etkilemektedir (Rakotomalala, 2015).

3.1.5. Model Tahmini

3.1.5.1. Temel Model

Kurulacak ilk model, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi bulunan ve bağımsız değişkenlerin kendi aralarında ise yüksek korelasyon ilişkisi bulunmayan tüm değişkenleri içeren genel bir model olacaktır. Söz konusu model, aşağıda gösterildiği gibidir:

$$Y = C_0 + C_1 * VAR1 + C_2 * VAR2 + \dots + \epsilon$$

Bu genel modeldeki değişkenler şu şekilde açıklanmaktadır;

Y, bağımlı değişken,

C₀, sabit terim,

C_1, C_2, C_n , bağımsız değişkenlerin katsayıları,

VAR_1, VAR_2, VAR_n , bağımsız değişkenler,

ϵ , hata terimidir.

Bağımsız değişkenlerin ön seçimi yapıldıktan sonra, kurulacak model 1 şu şekildedir:

$$CLT = C_0 + C_1 * TPM + C_2 * TPGTH + C_3 * UPGTH + C_4 * RPGTH + C_5 * CZF + C_6 * TEMT + C_7 * CPT + C_8 * CEM + C_9 * TGDP + C_{10} * GDPC + \epsilon$$

Model 1 analiz sonuçları Tablo 5’de gösterilmektedir.

Bağımlı Değişken: CLT				
Yöntem: Panel Regresyon				
Tarih: 01/07/17 Zaman: 16:50				
Örnekleme: 1998 2014				
Toplam panel (dengelenmiş) gözlem: 17				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	2914939.	13320800	0.218826	0.8340
TPM	0.389360	0.757654	0.513901	0.6257
TPGTH	-1407423.	5642358.	-0.249439	0.8113
UPGTH	2417286.	2478731.	0.975211	0.3671
RPA	1933517.	3296619.	0.586515	0.5789
CZF	-1.790.963	1.908.221	-0.938551	0.3842
TEMT	-0.123538	0.282064	-0.437979	0.6767
CPT	-0.097033	0.133258	-0.728156	0.4939
CEM	1.455.558	2.177.035	0.668596	0.5286
TGDPB	113908.9	143206.6	0.795417	0.4567
GDPC	-2.334.690	3.462.236	-0.674330	0.5252
R²	0.995080	Bağımlı değişken ortalama		1666844.
Düzeltilmiş R²	0.986881	Bağımlı değişken std sapma		911252.1
Regresyon std hatası	104372.3	Akaike bilgi ölçütü		2.620.198
Hata terimleri Kareler Toplamı	6.54E+10	Schwarz bilgi ölçütü		2.674.112
Log-olabilirlik	-2.117.168	Hannan-Quinn bilgi ölçütü		2.625.557
F-istatistiği	1.213.626	Durbin-Watson istatistiği		1.860.160
Olasılık (F-istatistiği)	0.000004			

Tablo 5. Model 1 Regresyon Modelinin Analiz Sonuçları

Model 1’in analizi ile R² değeri %99,5 ve Düzeltilmiş R² değeri %98,6 bulunmuştur. Aynı zamanda, Durbin-Watson İstatistik değeri 1,86 olarak bulunmuştur. Bu değer 2 değerine yaklaşması, modelin anlamlılığını göstermektedir.

Buna rağmen, standart hata terimleri yüksek, t-istatistik değerlerini düşük ve P-değerleri de 0,3671-0,8340 arasında çıkmıştır. P-değerlerinin 0,05 çıkması beklenirken, bu değerden yüksek çıktığı gözlemlenmiştir. Analiz sonuçları, model 2'nin doğru bir model olmadığını ve çoklu bağıntı sorunu olabileceğini ifade etmektedir. Bu sorunu varlığını test etmek adına, öncelikle basit korelasyon matrisi kurulacaktır.

3.1.5.2. Basit Korelasyon Katsayıları ile Çoklu Bağıntı Tespiti

Basit korelasyon katsayı matrisi ile, bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyon ilişkisi belirlenebilmektedir. Bağımsız değişkenler arasındaki basit korelasyon katsayısının yüksek olması, bir çoklu bağıntı probleminin işaretidir (Chatterjee, 2000; De Bourmont, 2012). Model 2 için kurulan korelasyon katsayı matrisi Tablo 6'da yer almaktadır. Bu matristeki boyalı alanlar, bağımsız değişkenler arasındaki yüksek korelasyon katsayılarını ifade etmektedir.

	CLT	TPM	TPGTH	UPGTH	RPGTH	CZF	TEMT	CPT	CEM	TGDP	GDPC
CLT	1.00	-0.51	0.77	0.56	0.93	-0.55	-0.42	-0.61	-0.31	-0.35	0.74
TPM	-0.51	1.00	0.12	0.35	-0.43	0.998	0.978	0.65	0.66	0.96	-0.29
TPGTH	0.77	0.12	1.00	0.85	0.82	0.08	0.22	-0.20	0.04	0.28	0.66
UPGTH	0.56	0.35	0.85	1.00	0.46	0.32	0.39	-0.12	0.21	0.44	0.39
RPGTH	0.93	-0.43	0.82	0.46	1.00	-0.48	-0.32	-0.48	-0.33	-0.25	0.79
CZF	-0.55	0.997	0.08	0.32	-0.47	1.00	0.97	0.65	0.66	0.95	-0.34
TEMT	-0.42	0.978	0.22	0.39	-0.31	0.97	1.00	0.61	0.72	0.968	-0.20
CPT	-0.61	0.65	-0.2	-0.12	-0.45	0.65	0.61	1.00	0.38	0.59	-0.36
CEM	-0.31	0.65	0.04	0.21	-0.33	0.66	0.71	0.38	1.00	0.59	-0.47
TGDP	-0.35	0.96	0.28	0.44	-0.25	0.95	0.97	0.59	0.59	1.00	-0.04
GDPC	0.74	-0.29	0.66	0.39	0.79	-0.34	-0.20	-0.36	-0.47	-0.04	1.00

Tablo 6. Korelasyon Matrisi Tablosu

Kurulan basit korelasyon matrisindeki korelasyon katsayıları ile Model 2 analiz tablosundaki regresyon katsayıları karşılaştırıldığında, TPM, TPGTH, CEM, TGDP ve GDPC bağımsız değişkenlerinin işaretlerinin farklı olduğu, UPGTH, RPGTH, CZF, TEMT ve CPT bağımsız değişkenlerinin işaretlerinin ise aynı kaldığı görülmüştür. Bu sonuçlara göre, modelde bir çoklu bağıntı problemi bulunduğu söylenebilmektedir. Bu yorumu kesinleştirmek adına varyans şişirme çarpanı (VIF) hesaplanacaktır.

3.1.5.3. Varyans Şişirme Çarpanı (VIF)

Varyans şişirme çarpanı (VIF) hesaplanması, çoklu bağıntı probleminin tespitinde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. VIF'in hesaplanabilmesi için, öncelikle herhangi bir bağımsız değişkenin R^2 değerinin bulunması gerekmektedir. Bir modeldeki herhangi bir bağımsız değişkenin bir sonraki modelde bağımlı bir değişkene dönüştürülmesi ile söz konusu değişkenin R^2 değeri bulunmaktadır. Varyans şişirme çarpanı şu şekilde hesaplanır:

$$VIF = \left[\frac{1}{(1 - R^2)} \right]$$

Tablo 7'de Model 1 için VIF analiz sonuçları görülmektedir.

Varyans Şişirme Çarpanı (VIF)			
Tarih: 05/01/17 Zaman: 18:51			
Örnekleme: 1998 2014			
Toplam panel (dengelenmiş) gözlem: 17			
Değişken	Varyans Katsayı	Merkezi olmayan VIF	Merkezi VIF
C	1,77E+14	276909,3	NA
TPM	0,574040	316264,4	3251,345
TPGTH	3,18E+13	239052,9	4089,195
UPGTH	6,14E+12	124800,0	496,1585
RPA	1,09E+13	15830,79	2854,824
CZF	3,641299	379030,9	3599,387
TEMT	0,079560	2580,665	258,9926
CPT	0,017758	49,86184	3,006963
CEM	47394,72	405,6306	31,43863
TGDPB	2,05E+10	10757,53	685,6312
GPDPB	11987036	30807,58	110,5947

Tablo 7. Model 1 için VIF Analiz Sonuçları

Tablo 7 incelendiğinde, modelde çoklu bağıntı problemi olduğu görülmektedir. CPT bağımsız değişkeni dışındaki tüm diğer bağımsız değişkenlerin varyans şişirme çarpanlarının 10'dan daha yüksek bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre, modelde çoklu bağıntı sorununun varlığı tespit edilmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi, çoklu bağıntı sorununun tespitinde kullanılan yöntemler korelasyon matrisi kurulması ve varyans şişirme çarpanı hesaplanmasıdır. Bu yöntemler sadece tespit amaçlıdır. Bu iki yöntem, çoklu bağıntı sorununun çözümünde uygun yöntemler değildir.

Çoklu bağıntı sorunlarını çözmek adına kullanılacak birkaç yöntem bulunmaktadır. Modelde hiçbir değişiklik yapmamak, gereksiz bir değişkenin modelden çıkarmak ve örneklem boyutunu arttırmak, bu sorunun çözümünde yaygınlıkla kullanılan yöntemlerdir (Studenmund, 2014). Gereksiz değişkenlerin modelden çıkarılması için, basitleştirilmiş alternatif modellerin, kademeli bir regresyon modelinin veya faktör analizinin kullanılması önerilmiştir. Basitleştirilmiş alternatif modellerde, tüm olası kombinasyonlar tahmin edilmektedir. Bu yöntemde, soruna neden olan bağımsız değişkenlerin belirlenerek modelden çıkarılması ile çoklu bağıntı sorunu çözülmektedir. Diğer bir çözüm yöntemi olan kademeli regresyon modelinin kurulması iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemin ilk aşamasında, bağımlı değişken ile yüksek ilişkili bağımsız değişkenler ve kendi aralarında düşük ilişkili bağımsız değişkenlerin modelde tutulması söz konusudur. İkinci aşamada ise, bağımsız değişkenler regresyon denkleminde sırayla eklenmektedir (De Bourmont, 2012). Genel olarak, bir bağımsız değişkenin regresyon denkleminde tutulması %5 oranında anlamlılık göstermelidir. Aynı şekilde, bir bağımsız değişkenin modelden çıkarılması için, o değişkenin %10 risk değerine ulaşmış olması gerekmektedir (Rakotomalala, 2015).

3.1.5.4. Değişken Seçimi

Bu çalışmada, değişkenlerin seçimi için, kolaylığı ve güvenilirliği açısından kademeli regresyon yöntemi kullanılacaktır.

Kademeli regresyonun birinci aşamasının uygulanması ile bir sonraki regresyon modelinde yer alacak bağımsız değişkenler belirlenmiştir. Bu değişkenler Tablo 8 ve 9 ile gösterilmiştir.

	CLT	UPGTH	RPGTH	CZF	CPT	GDPC
CLT	1.00	0.56	0.93	-0.55	-0.61	0.74

Tablo 8. CLT ile Aralarında Yüksek Korelasyon Katsayısı Bulunan Bağımsız Değişkenler

	UPGTH	RPGTH	CZF	CPT	GDPC
UPGTH	1.00	0.46	0.32	-0.12	0.39
RPGTH	0.46	1.00	-0.47	-0.48	0.79
CZF	0.32	-0.47	1.00	0.65	-0.34
CPT	-0.12	-0.48	0.65	1.00	-0.36
GDPC	0.39	0.79	-0.34	-0.36	1.00

Tablo 9. Kendi Aralarında Düşük Korelasyon Katsayısı Bulunan Bağımsız Değişkenler

Model kurmak için Marc De Bourmont tarafından önerilen kademeli regresyonun 2. aşaması uygulanacaktır.

3.1.6. İdeal Model

Model kurmak için Tablo 8 ve 9'daki bağımsız değişkenlerin tek tek eklenmesi ile kademeli regresyonun 2. aşaması uygulanmış ve toplamda 13 model kurulmuştur. Kurulan modeller arasında, 12. model en iyi model olarak belirlenmiştir. Bu modelde otokorelasyon ve VIF sorunu bulunmamaktadır. Oluşturulan bu modelin analiz sonuçları Tablo 10'da yer almaktadır.

Bağımlı Değişken: CLT				
Yöntem: Panel Regresyon				
Tarih: 05/01/17 Zaman: 18:22				
Örnekleme: 1998 2014				
Toplam panel (dengelenmiş) gözlem: 17				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	-8376385	2615433	-3,202677	0,0069
GDPC	5388,018	1773,526	3,038025	0,0095
CPT	-1,07091	0,384211	-2,787297	0,0154
UPGTH	1259135	563949,6	2,232709	0,0438
R ²	0,767851	Bağımlı değişken ortalama		1666844
Düzeltilmiş R ²	0,714278	Bağımlı değişken std sapma		911252,2
Regresyon std hatası	487091	Akaike bilgi ölçütü		29,23261
Hata terimleri Kareler Toplamı	3,08E+12	Schwarz bilgi ölçütü		29,42866
Log-olabilirlik	-244,4772	Hannan-Quinn bilgi ölçütü		29,25210
F-istatistiği	14,33286	Durbin-Watson istatistiği		1,436423
Olasılık (F-istatistiği)	0,000205			

Tablo 10. Model 12 için Analiz Sonuçları

Model 12'nin analiz sonuçları incelendiğinde, modelde yer alan tüm bağımsız değişkenlerin olasılık değerlerinin %5'den daha düşük bulunması ile anlamlı hale gelmiştir. Daha önce kurulan Model 11'de R^2 değeri 0,678 iken, model 12'de 0,767 değerine ulaşılmıştır. Aynı zamanda, Durbin-Watson istatistik değeri bu modelde 1,436 olarak hesaplanmıştır.

Kakao boykot tehdidinin, Fildişi Sahili'nin kakao üretimindeki çocuk işçi sorunu üzerindeki etkisinin araştırılması konusunda, nihai model olarak Model 12 belirlenmiştir. Fakat, Model 12'nin sonuçlarının sağlam olmadığı görülmüştür. Verisi eksik yıllardaki çocuk işçi sayısının tahmin edilmesinde, doğrusal fonksiyonların kullanılması veya polinom kuvvetlerinin değiştirilmesi ile korelasyon analiz sonuçları da değişmekte ve bunun sonucunda regresyon değişkenleri farklılık göstermektedir. Bu durum, regresyonun tüm parametrelerini değiştirmektedir. Bu yüzden çalışmada, boykot tehdidinin çocuk işçi sorunu üzerindeki etkisini ölçmek yerine, boykot tehdidinin kakao üretim miktarı üzerindeki etkisinin ölçülmesi tercih edilmiştir.

4. BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİ NEDENLİ BOYKOT TEHDİDİNİN KAKAO ÜRETİMİNE ETKİSİ

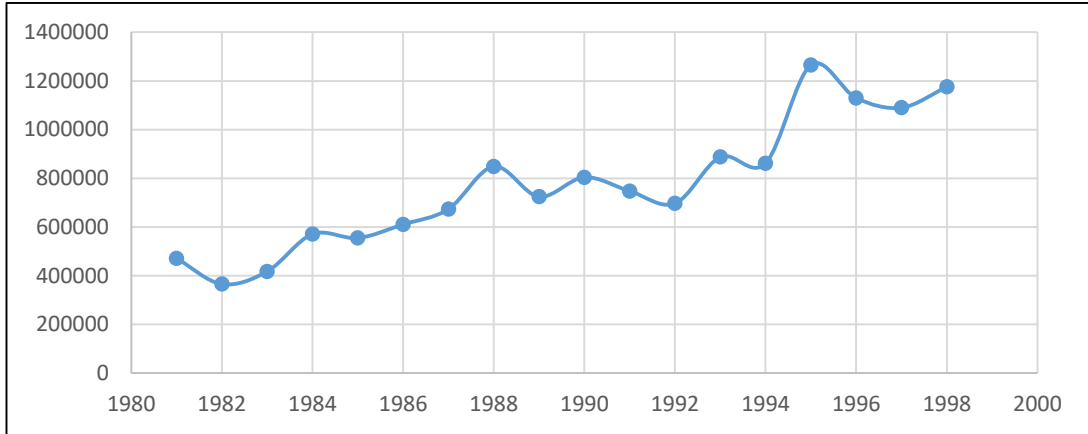
Bu bölümde kakao boykot tehdidinin kakao üretim miktarı üzerindeki etkisi ölçülecektir.

4.1. METODOLOJİ

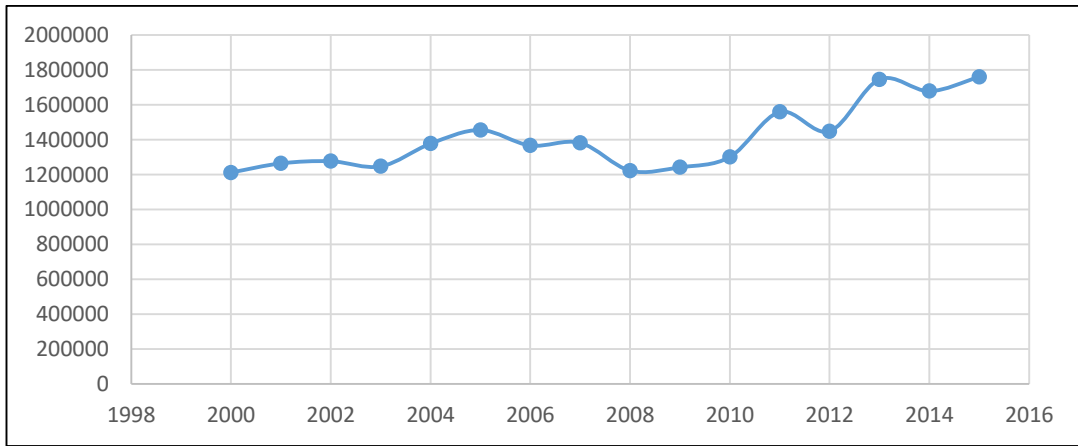
Üçüncü bölümde, kakao boykot tehdidinin Fildişi Sahili'nde kakao üretimindeki çocuk işçi sorunu üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Daha önce belirtildiği gibi, yeterli sayıda çocuk işçi verisi bulunmadığından analiz sonuçları sağlam görülmemiştir. Bundan dolayı, bu bölümde boykot tehdidinin kakao üretim miktarı üzerindeki etkisi ölçülecektir. Kakao üretim miktarı zamanla büyüme gösterdiği için analizde zaman serisi modelleri kullanılacaktır. Örnekleme 1981-2015 yılları arasındaki yer alan kakao üretim verileri kullanılacak ve boykot tehdidi öncesi ve sonrası üretim miktarları karşılaştırılacaktır. Ayrıca, boykot tehdidinin etkisini ölçmek adına, boykot bağımsız bir değişken olarak modele eklenecektir.

4.2. BOYKOT TEHDİDİ ÖNCESİ VE SONRASI KAKAO ÜRETİM MİKTARLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde, boykot tehdidinin kakao üretim miktarları üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla, 1981-2015 yılları arasındaki kakao üretim verileri üzerinde istatistik eşitlik testi uygulanmıştır. Bu doğrultuda, veriler iki ayrı regresyon modeline ayrılmış ve analiz sonuçları karşılaştırılmıştır. Birinci modelde 1981-1998 (boykot tehdidi öncesi) yılları arasındaki, ikinci modelde ise 1999-2015 (boykot tehdidi sonrası) yılları arasındaki kakao üretim verileri üzerinde ayrı ayrı doğrusal regresyon modelleri uygulanmıştır. Şekil 14'de 1981-1998 (boykot tehdidi öncesi) ve Şekil 15'de 1999-2015 (boykot tehdidi sonrası) yılları arasındaki kakao üretim miktarları yer almaktadır.

Şekil 14. 1981-1998 Yılları Arasında Fildişi Sahili'ndeki Kakao Üretim Miktarı

Şekil 15. 1999-2015 Yılları Arasında Fildişi Sahili'ndeki Kakao Üretim Miktarı

Şekil 14 ve Şekil 15'de, 1981-1998 ve 1999-2015 yılları arasında Fildişi Sahili'ndeki kakao üretim miktarı dağılımı gösterilmektedir. Bu iki şekilleri karşılaştırılması için iki ayrı doğrusal regresyon modeli kurulacak ve regresyon sonuçları üzerinde istatistiksel eşitlik testi uygulanacaktır.

4.2.1. İki Dönemin Regresyon Analizleri

Şekil 14 ve Şekil 15'deki dağılımın eşit olup olmadığı istatistiksel olarak test edilmiştir. Bu doğrultuda, 1981-2015 yılları arasındaki kakao üretim miktarı verileri ile iki ayrı doğrusal regresyon modeli kurulmuş, modellerin hata terimleri ve katsayıları analiz edilmiştir. Kurulan doğrusal model 1 ve model 2 şu şekildedir:

$$Y = a_1 + \beta_1 * Y_{it} + \epsilon$$

$$i = 1981-1998$$

$$Y = a_2 + \beta_2 * Y_{it} + \epsilon$$

$$i = 2000-2015$$

Doğrusal model 1 ve model 2 karşılaştırmak için hipotez kurulmuş ve istatistiksel olarak test edilmiştir. Kurulan hipotez şu şekildedir:

$$H_0: \beta_1 \geq \beta_2$$

$$H_1: \beta_1 < \beta_2$$

Bir regresyon modeli başka bir regresyon modelini içerdiğinde, regresyon katsayılarını karşılaştırmak için istatistiksel yöntemler geliştirilmiştir (Clogg, Petkova, & Haritou, 1995).

4.2.2. Modellerin Karşılaştırılması

Hipotezi test etmek adına Z_{cal} değeri aşağıdaki formülasyon ile hesaplanmaktadır:

$$Z_{cal} = \frac{\beta_1 - \beta_2}{\sqrt{(SE_{\beta_1})^2 + (SE_{\beta_2})^2}}$$

Z_{cal} değerinin hesaplanabilmesi için doğrusal model 1 ve model 2'nin analiz sonuçlarına bakılmıştır. Doğrusal model 1 ve model 2'nin analiz sonuçları tablo 11 ve tablo 12'de yer almaktadır.

Bağımlı Değişken: CPT				
Yöntem: Panel Regresyon				
Tarih: 11/22/17 Zaman: 16:18				
Örnekleme: 1981 1998				
Toplam panel (dengelenmiş) gözlem: 18				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	383423,8	45585,74	8,411046	0,0000
Yıl	45730,09	4577,688	9,989778	0,0000
R ²	0,861826	Bağımlı değişken ortalama		772129,5
Düzeltilmiş R ²	0,853190	Bağımlı değişken std sapma		262975,2
Regresyon std hatası	100761,1	Akaike bilgi ölçütü		25,98333
Hata terimleri Kareler Toplamı	1,62E+11	Schwarz bilgi ölçütü		26,08226
Log-olabilirlik	-231,8500	Hannan-Quinn bilgi ölçütü		25,99697
F-istatistiği	99,79566	Durbin-Watson istatistiği		1,848149
Olasılık (F-istatistiği)	0,000000			

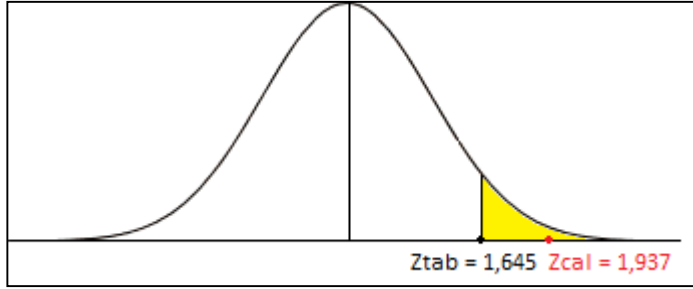
Tablo 11. Doğrusal model 1 için Regresyon Tahmin Sonucu

Bağımlı Değişken: CPT				
Yöntem: Panel Regresyon				
Tarih: 11/22/17 Zaman: 16:18				
Örnekleme: 2000 2015				
Toplam panel (dengelenmiş) gözlem: 16				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	608718,6	177083,7	3,437462	0,0040
Yıl	30201,03	6583,539	4,587355	0,0004
R ²	0,600500	Bağımlı değişken ortalama		1409046
Düzeltilmiş R ²	0,571965	Bağımlı değişken std sapma		185549,2
Regresyon std hatası	121394,5	Akaike bilgi ölçütü		26,36795
Hata terimleri Kareler Toplamı	2,06E+11	Schwarz bilgi ölçütü		26,46452
Log-olabilirlik	-208,9436	Hannan-Quinn bilgi ölçütü		26,37289
F-istatistiği	21,04383	Durbin-Watson istatistiği		1,081128
Olasılık (F-istatistiği)	0,000423			

Tablo 12. Doğrusal model 2 için Regresyon Tahmin Sonucu

Doğrusal model 1 ve model 2 için sonuçları ile Z_{cal} değeri şu şekilde hesaplanmıştır:

$$Z_{cal} = \frac{45730,09 - 30201,03}{\sqrt{(4577,688)^2 + (6583,53)^2}} = 1.937$$

Şekil 16. Eşitlik Testinin Z Tablosu

Bu sonuç, iki regresyon modelinin eğimlerinin tek kuyruklu %95 güven seviyesinde farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Test çift kuyruklu yapılsaydı, istatistiksel olarak sınıra yakın olsa da eşitlik hipotezi reddedilemeyecekti. Fakat testin yapısı büyük eğimden küçük eğimi çıkararak farklılığı tek kuyrukta sınamaya uygun olduğu için bu yol tercih edildi. Bu sonuçla görülmektedir ki, boykot tehdidi sonrası zamana bağlı kakao üretim artış hızı %33 civarı düşmüştür.

4.2.3. Boykot Değişkenli Regresyon Analizi

Bulunan Z_{cal} değeri, %95 tek kuyruklu güven aralığında test edilmiş ve H_0 reddedilmiştir. Model 3 ve Model 4'ün istatistiksel açıdan eşit olmadığı görülmüştür. Boş hipotez (H_0) kabul edilmediği için kukla (*dummy*) değişkenin eklenmesiyle yeni bir model kurulmuş ve kakao boykot tehdidinin Fildişi Sahili'nin kakao üretim miktarı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Kurulan model üzerine boykot, kukla değişken olarak eklenmiştir. Boykot değişkeni B olarak adlandırılmıştır.

- 0 = 1981-1998 boykot önceki yıllar
- 1 = 2000-2015 boykot sonrası yıllar

Bu bilgiler doğrultusunda kurulan doğrusal model 3 şu şekildedir:

$$Y = a_3 + \beta_3 * Y_{il} + c_3 * B + \epsilon$$

Doğrusal model 3 analiz sonuçları tablo 13'de yer almaktadır.

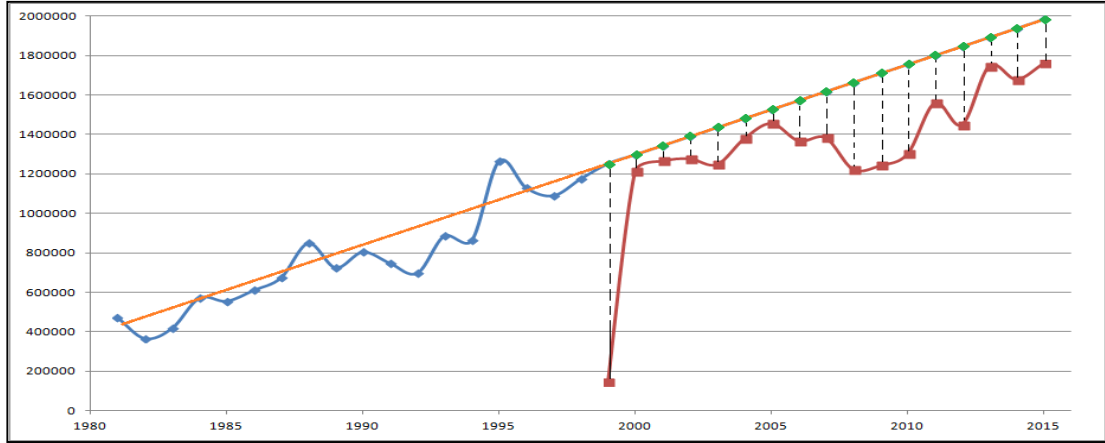
Bağımlı Değişken: CPT				
Yöntem: Panel Regresyon				
Tarih: 11/22/17 Zaman: 16:18				
Örnekleme: 2000 2015				
Toplam panel (dengelemiş) gözlem: 16				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	Olasılık
C	367015,8	70604,39	5,198200	0,0000
Yıl	47660,44	6396,592	7,450912	0,0000
BOYKOT	-271497,0	129257,6	-2,100434	0,0437
R²	0,804023	Bağımlı değişken ortalama		1045373
Düzeltilmiş R²	0,791774	Bağımlı değişken std sapma		418779,5
Regresyon std hatası	191096,5	Akaike bilgi ölçütü		27,24076
Hata terimleri Kareler Toplamı	1,17E+12	Schwarz bilgi ölçütü		27,37408
Log-olabilirlik	-473,7133	Hannan-Quinn bilgi ölçütü		27,28678
F-istatistiği	65,64212	Durbin-Watson istatistiği		1,895770
Olasılık (F-istatistiği)	0,000000			

Tablo 13. Doğrusal Model 3 için Regresyon Tahmin Sonucu

Tablo 13'e göre, doğrusal model 3'te yer alan tüm bağımsız değişkenler anlamlıdır. Kukla değişken, bir önceki kısımda yapılan testte görüldüğü gibi, %5 farklılık seviyesi tek kuyruk olarak uygulanırsa anlamlı, çift kuyruk olarak uygulanırsa anlamsız çıkmaktadır. Her şekilde sınıra çok yakın bulunduğu için marjinal anlamlı olarak kabul edilebilir. Doğrusal model 1 ile karşılaştırıldığında, model 3 istatistiksel açıdan anlamlı hale gelmiştir. Ayrıca, bu modelde R² değeri 0.804, Durbin-Watson istatistik değeri 1.895 olarak ölçülmüştür. Analiz sonucunda, boykot tehdidinin kakao üretim miktarını etkilediği görülmüştür. Bu doğrultuda, boykot tehdidinin yol açtığı maddi kayıplar hesaplanacak ve yorumlanacaktır.

4.3. BOYKOT TEHDİDİNİN YOL AÇTIĞI MALİYET VE YORUMLARI

1999-2015 yılları arasında Fildişi Sahili'ndeki kakao sektöründeki üretim kayıplarını hesaplayabilmek adına 1981-1998 yılları arasındaki kakao üretim verileri kullanılarak, 1999-2015 yılları arasındaki kakao üretimi tahmin edilmiştir. Bu tahmin sonuçları Tablo 14'de yer almaktadır.

Şekil 17. 1981-1998 (Boykot Öncesi) Yılları Arasındaki Veriler Kullanılarak Hesaplanan 1999-2015 (Boykot Sonrası) Yılları Arasındaki Üretim Kayıpları

Şekil 17 incelendiğinde, 1999-2015 (boykot sonrası) yılları arasında Fildişi Sahili'ndeki kakao üretiminin miktarlarının düştüğü gözlemlenmektedir. Bu düşüş miktarı ile birim başına düşen kakao fiyatları çarpılarak maddi kayıp hesaplanabilmektedir.

$$F = y_i - cpt_i$$

F = Fark

y_i = Beklenen Kakao Üretim Miktarı / Ton

cpt_i = Kakao Üretim Miktarı / Ton

$$K = \sum f_i * p_i * 1000$$

K = Kayıp

p = Kakao Fiyatı

f = Fark (y – cpt)

1 Ton = 1000 Kilogram

Yapılan hesaplama sonuçları Tablo 14'de yer almaktadır.

Yıl	Beklenen (yi)	Gerçek (epti)	Fark (fi)	Fiyat (pi)	Kayıp (ki) XOF	Kayıp (ki) USD
1999	1414270	145000	1269270	350	444245000000	659258838
2000	1460000	1212427	247573	400	990292000000	134481654
2001	1505730	1264707	241023	600	144614000000	197397837
2002	1551460	1277000	274460	700	192122000000	277039924
2003	1597190	1247400	349790	350	122427000000	211063286
2004	1642920	1377700	265220	324	859312800000	162925707
2005	1688650	1455800	232850	343	798675500000	151508742
2006	1734380	1367200	367180	380	139528000000	267057358
2007	1780110	1382441	397669	467	185711000000	387951163
2008	1825840	1223152	602688	620	373667000000	837760428
2009	1871570	1242293	629277	979	616062000000	1309748201
2010	1917300	1301300	616000	756	465696000000	941171616
2011	1963030	1559400	403630	657	265185000000	562722379
2012	2008760	1448992	559768	725	405832000000	795024496
2013	2054490	1746204	308286	750	231215000000	468209363
2014	2100220	1678718	421502	850	358277000000	725510318
2015	2145950	1760000	385950	1000	385950000000	652641450
Toplam			7572136		4595360000000	8741472758

Tablo 14. Fildişi Sahili’ndeki Elde Edilen Kakao Üretim Miktarları ile Beklenen Kakao Üretim Miktarları Arasındaki Fark ve Hesaplan Maddi Kayıplar

1999-2015 (boykot sonrası) yılları arasında Fildişi Sahili’ndeki elde edilen kakao üretim miktarları ile beklenen kakao üretim miktarları arasında 7.572.136 ton fark bulunmuştur. Boykot öncesi ve sonrası üretim artış hızları göz önüne alındığı zaman bu farkın yıllar içerisinde giderek artacağı da kesindir. Bunu engellemenin en önemli yolu, çocuk işçi sorununun bir an önce ortadan kalkmasını sağlayacak önlemleri alarak kakao üretiminin sürdürülebilirliğini artırmaktır.

4.4. BATI AFRİKA’DAKİ KAKAO ÜRETİMİNDEKİ ANA AKTÖR ÜLKELERİN KARŞILAŞTIRILMASI

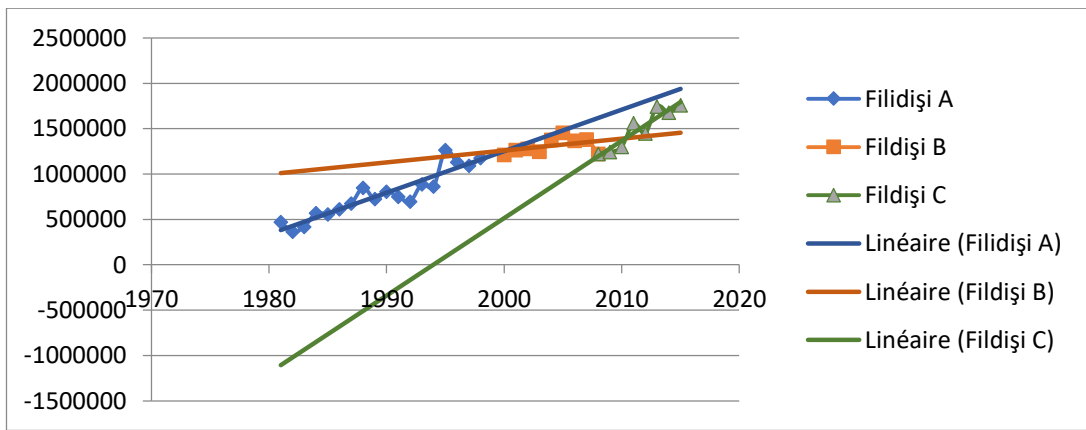
Bu bölümde, 1981-2015 yılları arasında Batı Afrika’da kakao üretiminde aktör ülkelerin üretimleri karşılaştırılmıştır. Buradaki amaç, Fildişi Sahili’nin boykot tehdidi sonrası düşen üretim miktarının diğer ülkelere bir fırsat oluşturup oluşturmadığını ve oluşan arz açığının Fildişi Sahili’nin yakın rakiplerince kapatılıp kapatılmadığını kontrol etmektir. Fakat bu ülkelerin kakao miktarları karşılaştırılmadan önce boykot sonrası Fildişi Sahili

kakao üretimdeki değişim hesaplanarak boykot tehdidin etkisi araştırılacaktır. Aynı şekilde 1981-2015 yılları arasındaki kakao üretim verileri kullanılarak üç farklı dönem (A: 1981-1998, B: 2000-2008 ve C: 2008-2015) için regresyon modelleri kurulmuştur ve kurulan regresyon model sonuçları karşılaştırılmıştır. İlk olarak, A ve B dönemleri karşılaştırılarak kakao boykot tehdidinden hemen sonra üretimde duraklamanın var olup olmadığı tespit edilmiştir. İkinci aşamada B ve C dönemleri karşılaştırılarak kakao üretim miktarında düzelme olup olmadığı incelenmiştir. Üçüncü analizde ise son dönemdeki kakao üretimindeki üretim artış hızının boykot öncesi üretim artış hızı kadar iyi olup olmadığı tespit etmek için C ve A karşılaştırılmıştır. Üç dönem için kakao üretim verileriyle kurulan regresyon model sonuçları Tablo 15’te yer almaktadır.

4.4.1. Boykot Sonrası Fildişi Sahili Kakao Üretimdeki Değişim

1981-2015 yılları arasındaki kakao üretim verileri kullanılarak üç farklı dönem için regresyon modelleri kurulmuş ve kurulan regresyon model sonuçları karşılaştırılmıştır. Şekil 18’de gösterilen üç regresyon modeli şu dönemleri temsil etmektedir:

- Fildişi A = Boykot tehdidi öncesi kakao üretimi
- Fildişi B = Boykot tehdidi sonrası ilk dönem kakao üretimi
- Fildişi C = Boykot tehdidi sonrası ikinci dönem kakao üretimi

Şekil 18. 1981-2015 Yılları Arasındaki Kakao Üretimi için Oluşan Üç Regresyon Modelinin Eğimleri

Şekil 18’de yer alan üç dönem için kakao üretim miktarı verileriyle kurulan regresyon modellerinin sonuç parametreleri Tablo 15’te gösterilmektedir.

	Fildişi A (1981-1998)	Fildişi B (2000-2008)	Fildişi C (2008-2015)
Eğim	45730,09	13081,7	85290,06
Eğimin standart hatası	4577,688	10710,43	13078,24
R ²	0,86	0,18	0,88

Tablo 15. Üç regresyon Modelinin Sonuçları

Tablo 15’teki değerler kullanılarak A, B ve C regresyon modellerinin sonuçları karşılaştırılacaktır. Yapılacak testlerin ilk kısmında model A ve B karşılaştırılacaktır. Model A ve B için hipotez kurulmuştur ve duraklama olup olmadığı tespit edilecektir. Kurulan hipotez şöyledir:

$$H_0: \beta_A = \beta_B$$

$$H_1: \beta_A \neq \beta_B$$

$$Z_{cal} = \frac{45730,09 - 13081,7}{\sqrt{(4577,688)^2 + (10710,43)^2}}$$

$$Z_{cal} = 2,80$$

Analiz sonuçları incelendiğinde, bulunan Z_{cal} değeri, %95 tek kuyruklu güven aralığında test edilmiş ve H_0 reddedilmiştir. Model A ve Model B’nin istatistiksel açıdan eşit olmadığı görülmüştür. Bulunan Z_{cal} değeri 1,645’ten büyüktür. Boş hipotezin (H_0) reddedilmesi, 1998-2008 yılları arasında (boykot tehdidinden sonraki ilk dönemde) üretimde duraklama olduğunu göstermektedir.

Boykot sonrası ikinci dönemdeki kakao üretim hızında düzelme olup olmadığı tespit edilmesi için Model C ve B karşılanacak ve hipotez test edilecektir. Model C ve B için hipotez kurulmuştur ve düzelme olup olmadığı tespit edilecektir. Kurulan hipotez şöyledir:

$$H_0: \beta_C = \beta_B$$

$$H_1: \beta_C \neq \beta_B$$

$$Z_{cal} = \frac{85290,06 - 13081,7}{\sqrt{(13078,24)^2 + (10710,43)^2}}$$

$$Z_{cal} = 4,27$$

Analiz sonuçları incelendiğinde, bulunan Z_{cal} değeri, %95 tek kuyruklu güven aralığında test edilmiş ve H_0 reddedilmiştir. Model C ve Model B'nin istatistiksel açıdan eşit olmadığı görülmüştür. Bulunan Z_{cal} değeri 1,645'ten büyüktür. Boş hipotezin (H_0) reddedilmesi, 2008-2015 yılları arasında (boykot tehdidinden sonraki ikinci dönemde) kakao üretim hızında düzelme olduğunu göstermektedir.

Boykot sonrası ikinci dönem kakao üretim hızındaki düzelmenin boykot öncesi kakao üretim hızı kadar iyi olup olmadığı tespit edilmesi için C ve A karşılaştırılacak ve hipotez test edilecektir. Kurulan hipotezi şöyledir:

$$H_0: \beta_C = \beta_A$$

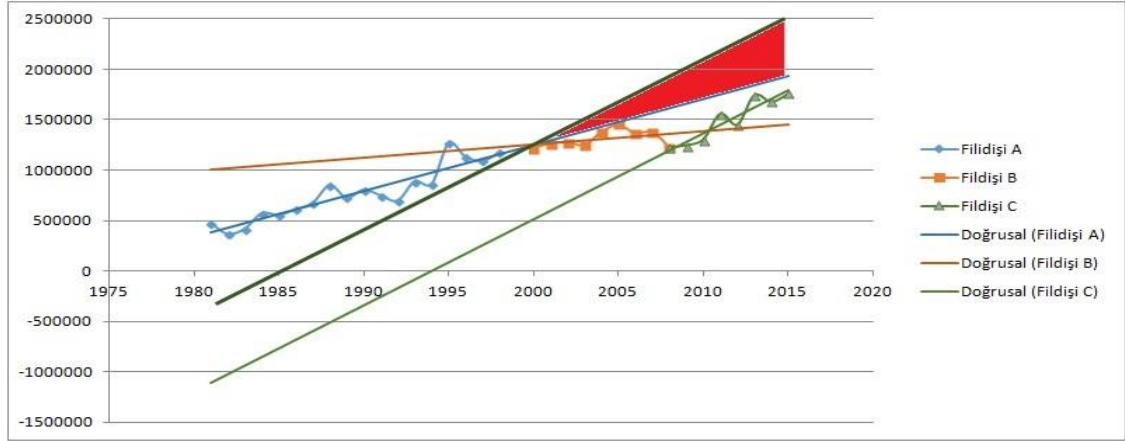
$$H_1: \beta_C \neq \beta_A$$

$$Z_{cal} = \frac{85290,06 - 45730,09}{\sqrt{(13078,24)^2 + (4577,688)^2}}$$

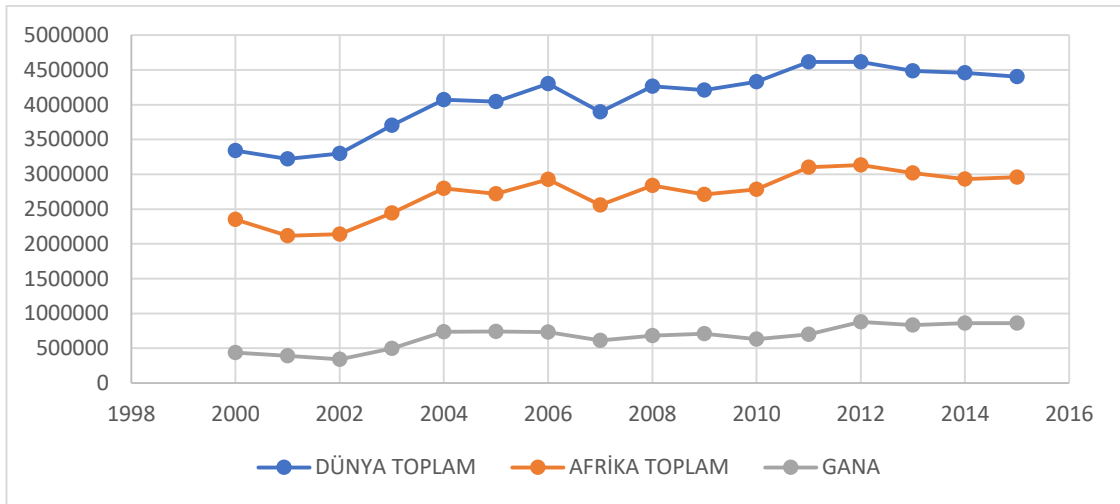
$$Z_{cal} = 2,86$$

Analiz sonuçları incelendiğinde, bulunan Z_{cal} değeri, %95 tek kuyruklu güven aralığında test edilmiş ve H_0 reddedilmiştir. Model C ve B'nin istatistiksel açıdan eşit olmadığı görülmüştür. Bulunan Z_{cal} değeri 1,645'ten büyüktür. Boş hipotezin (H_0) reddedilmesi, 2008-2015 yılları arasında (boykot tehdidinin sonraki ikinci döneminde) kakao üretim hızındaki düzelmenin 1981-1998 yılları arasındaki üretim hızından daha iyi olduğunu göstermektedir. Eğer Fildişi Sahili boykot tehdidiyle karşı karşıya kalarak duraklama yaşamayıp, üretim hızını C döneminde görüldüğü şekilde artırabilseydi, karşılaştığı kayba ek olarak Şekil 19'da kırmızı bölge ile gösterilen alanda oluşacak beklenen ek kazancı da elde edebilecekti.

Şekil 19. 2008 Sonrası Üretim Artışının 1999'da Yakalanması Durumunda Elde Edilecek Ek Kazanç

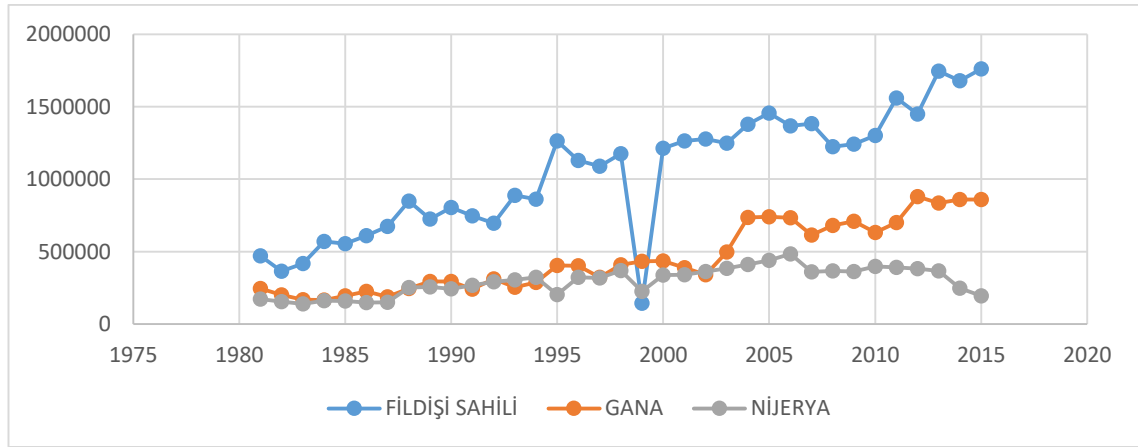
Şekil 20. 2000-2015 Dünya, Afrika ve Gana Kakao Üretimi

Şekil 19'da gösterilmektedir ki boykot tehdidi Fildişi Sahili'ne sadece tehdit öncesi üretim temposunu kaybettirmekle kalmamış, olası bir fırsat maliyetine de katlanmasına neden olmuştur. Son dönemde gözlenen artış, aynı dönem Dünya ve Afrika toplam üretimi (Şekil 20) de incelendiğinde daha anlamlı hale gelecektir.

Görüleceği gibi 2008 sonrası Dünya ve Afrika toplamı ve Fildişi Sahili'nin en yakın rakibi Gana'nın kakao üretimleri yaklaşık sabit seyrederken, aynı dönemde Fildişi Sahili üretimlerini son 25 senede hiç görülmemiş bir hızla artırmıştır. Bu potansiyel, boykot tehdidi olmadan daha erken yakalanabilse idi ülkeye katkısı çok fazla olacaktı.

4.4.2. Fildişi Sahili'nin Ana Rakipleri ile Karşılaştırılması

Bu bölümde Fildişi Sahili ile en yakın rakiplerinin kakao üretimleri karşılaştırılacaktır. Bu rakiplerden en güçlüsü Gana olup, Nijerya da onu takip etmektedir. Diğer kakao üreten ülkelerin pazar payları, bu üç ülkeye kıyasla çok düşük olduğu için çalışma kapsamı dışında tutulmuşlardır. Şekil 21'de 1981-2015 yılları için bu üç ülkenin üretimlerini gösterilmektedir.

Şekil 21. 1981-2015 Yıllar Arasındaki Fildişi Sahili Kakao Üretim, Gana ve Nijerya

Şekil 21 incelendiğinde, 1981-1998 yılları arasında Fildişi Sahili Batı Afrika'da kakao üretim konusunda birinci konumdadır. Kakao üreten ana rakip ülkeler Gana ve Nijerya'nın aynı yıllarda çok hafif bir artışa rağmen yaklaşık sabit miktarda üretim yaptıkları görülmektedir. Fildişi Sahili kakao boykot tehdidi sonrası ilk yılında ise (1999) Fildişi Sahili kakao üretiminde düşüş görülmüştür. Aynı şekilde de Nijerya kakao üretiminde düşüş görülmüştür. Bu düşüş miktarı Gana tarafından doldurulmuştur ve 1999'dan sonra Gana'da üretilen kakao miktarı düzenli olarak artmıştır.

2000 yılından 2015 yılına dek Nijerya kakao üretimi hafif bir düşüşle yaklaşık sabit kalmış, Fildişi Sahili kakao üretimi bu dönemin ilk yarısında eski hızını kaybetmiş ve ikinci yarısında yakalamış, Gana'da ise Fildişi Sahili'ndeki duraklama ile birlikte ciddi bir yükselme başlamış ve sonrasında da devam etmiştir. Bu durumun genel yorumu, Fildişi Sahili'ndeki duraklama ile oluşan arz boşluğunun Gana tarafından doldurulmuş olduğudur.

Böylece boykot tehdidi, Fildişi Sahili'ne beklenen üretimi sağlamama maliyeti ve son dönemde gösterdiği artıştan kaynaklanan beklenen fırsat maliyeti yanında bir de pazar payını en yakın rakibine kaybetme şeklinde ortaya çıkan üçüncü bir zarar daha vermiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Globalleşen dünyada teknoloji kullanımının artması sonucu, hayvansal kaynaklar ve doğal çevre tahrip edilmiş, insanlık yeni tehlikeler karşısında korunmasız hale gelmiştir. Bu tehditlerin farkına varılması ile birlikte, Birleşmiş Milletler tarafından çeşitli önlemler alınmıştır. 1946 yılında kurulan Birleşmiş Milletler'in amacı, dünya üzerinde oluşabilecek potansiyel tehditleri önlemek ve yaşanan sorunlara tarafsız çözümler üretmektir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler tarafından ekonomik, uluslararası kalkınma, çevresel ve sosyal konularda birçok konferans ve seminer düzenlenmiştir. 1972 yılında Stockholm'da çevrenin korunması konulu bir konferans gerçekleştirilmiştir. Konusu ve kapsamı bakımından bu konferans, farkındalık yaratma açısından oldukça etkili olmuştur. Ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyuta sahip "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı, ilk kez, 1987 yılında yayınlanan Brundtland Raporu'nda tanımlanmıştır.

İnsan haklarına gösterilen ilginin giderek artması ile bu çalışmada da üzerinde durulan sürdürülebilirliğin sosyal boyutu, daha da önemli hale gelmiştir. Günümüz rekabetçi ortamında söz konusu sürdürülebilirliğin sosyal boyutu medyanın gündemini etkilemektedir. Bu konuda en sık karşılaşılan sorunlardan biri de çocuk işçiliğidir. Çocuk işçiliği, dünya genelinde hala yaygınlığını korumaktadır. Son yıllarda, çocuk işçiliği uluslararası çalışmalarda sürekli yer almış ve önemli bir sosyal problem haline gelmiştir.

Bazı firmalar, üretim zincirlerinde çocuk işçi bulundurmalarından dolayı uygulanan yaptırımlar sonucu büyük maddi kayıplar yaşamaktadır. Bundan dolayı, mal ve hizmetleri sürekli boykot çağrısı tehdidi altında kalmaktadır. Özellikle, Fildişi Sahili ekonomisi açısından oldukça önemli olan kakao üretim sektöründe çok sayıda çocuk işçi çalıştırılmaktadır. Bu nedenle, Fildişi Sahili kakao ürünleri Amerika Birleşik Devletleri tarafından ithalat yasağı tehdidi ile karşı karşıya gelmiştir. Bu sektör üzerindeki boykot tehdidine karşı, Fildişi Sahili hükümeti çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak adına çeşitli önlemler almıştır.

Bu çalışmada, öncelikle boykot tehdidinin Fildişi Sahili'ndeki çocuk işçi sorunu üzerindeki etkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. Yeterli sayıda çocuk işçi sayısı verisine ulaşılamadığından yapılan analizlerden güvenilir sonuçlar elde edilememiştir. Bu nedenle çalışmanın devamında, boykot tehdidinin kakao üretim miktarı üzerindeki etkisi ölçülmüştür. Analiz sonucunda, boykot tehdidinin kakao üretim miktarını etkilediği görülmüştür. 1999-2015 (boykot tehdidi sonrası) yılları arasında Fildişi Sahili'ndeki kakao üretiminin miktarının düştüğü gözlemlenmiştir. Fildişi Sahili'ndeki mevcut kakao üretim miktarları ile beklenen kakao üretim miktarları arasında 7.572.136 ton fark bulunmuştur. Bulunan fark ile kilogram başına düşen kakao fiyatları çarpılarak yaklaşık 8.741.472.758 \$ maddi kayıp hesaplanmıştır.

Buna ek olarak, boykot Sonrası Fildişi Sahili kakao üretimdeki değişim araştırılmıştır. Bu aşamada 1981-2015 yılları arasındaki kakao üretim verileri kullanılarak üç farklı dönem (A: 1981-1998, B: 2000-2008 ve C: 2008-2015) için regresyon modelleri kurulmuş ve kurulan regresyon model sonuçları karşılaştırılmıştır. A ve B dönemleri karşılaştırılarak kakao boykot tehdidinden hemen sonra üretimde duraklamanın var olup olmadığı tespit edilmiştir. İkinci aşamada B ve C dönemleri karşılaştırılarak kakao üretim miktarında düzelme olup olmadığı incelenmiştir. Üçüncü analizde ise son dönemdeki kakao üretimindeki üretim artış hızının boykot öncesi üretim artış hızı kadar iyi olup olmadığı tespit etmek için C ve A karşılaştırılmıştır. A ve B sonucuna göre üretimde duraklama olduğunu, C ve B sonucuna göre kakao üretim hızında düzelme olduğunu ve C ve A sonucuna göre ise 2008-2015 yılları arasında kakao üretim hızındaki düzelmelerin 1981-1998 yılları arasındaki üretim hızından daha iyi olduğunu görülmüştür. Son olarak Fildişi Sahili'nin ana rakipleri ile karşılaştırılmıştır. Fildişi Sahili'nin kakao üretim miktarı düşüşü Gana tarafından doldurulduğu ve 1999'dan sonra Gana'da üretilen kakao miktarı düzenli olarak artış gösterdiği görülmüştür. Tez çalışması kapsamında yapılan analizler sonucunda, kakao boykot tehdidi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu sonuçlar, literatürdeki çalışmaları destekler niteliktedir.

Çocuk işgücü ile yetişkin işgücü karşılaştırıldığında, çocuk işçi tercihlerindeki en büyük neden çocuklara ödenen düşük ücretlerdir. 2014 yılındaki Fildişi Sahili istihdam kanununa göre aylık asgari ücret 36.607 CFA (yaklaşık 70 \$) olarak belirlenmiştir.

Kakao üretim faaliyetleri, ekilen alanların temizlenmesinden, kakao tohumlarının hasat edilmesine kadar, 6 aylık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu süreçte, iki çocuk işçi tarafından yapılacak iş, bir yetişkin işçi tarafından yapılabilir. Altı aylık asgari ücret ile kakao faaliyetlerinde yetişkin bir işçiye yaklaşık 420 \$ ödeneceği hesaplanmıştır. Böylece, 17 yıllık süreçte oluşan yaklaşık 8.75M \$ fark ile Fildişi Sahili Cumhuriyeti yaklaşık 20,8 milyon yetişkin işçi istihdam edebilirdi. Bu da yıllık 1,23 milyon yetişkin işçiye denk gelmektedir. Sadece bu yolla, yılda 2,46 milyon çocuk işçinin çalışma gerekliliği ortadan kaldırılabilirdi.

Ayrıca 17 yıllık süreç için tahmin edilen bu kayıp Fildişi Sahili ekonomisi açısından da önemli bir rakamdır. Bu toplam kayıp, 2016 yılı Fildişi Sahili GSYİH'nın %24,2'sine denk gelmektedir. 1998-2015 yılları arasında, kamu ve eğitim harcamaları, Fildişi Sahili GSYİH'nın %4,21'ine, modern tarım ekipman harcamaları ise %0,81'ine karşılık gelmektedir. Bu da ortaya çıkan zararın büyüklüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, Fildişi Sahili'nde çocuk işçiliği uygulamasının kaldırılması ile tarımsal gelirin, özellikle de kakao üretim gelirlerinin artırılabilirliği düşünülmektedir. Kakao üretiminde çocuk işçiliğini ortadan kaldırabilmek adına, öncelikle, Fildişi Sahili GSYİH'ndeki eğitim harcamalarının artırılması gerekmektedir. Buna ek olarak, yeni okulların inşası, zorunlu eğitim kararlarının alınması ve çocukların okula devamı konusunda kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Ekonomisinde tarımsal faaliyetlerin önemi büyük olan Fildişi Sahili'nde, tarım sektörünün modernizasyonu için harcamaların artırılması, özellikle kakao üreticilerine yönelik destek politikalarının geliştirilmesi önerilmektedir. Bunun da, kakao üreticileri arasındaki işbirliğinin sağlanması, kredi teşviki ve çeşitli sosyal politikaların uygulanması ile mümkün olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Andvig, J. C., Canagarajah, S., & Kielland, A. (2001). Africa Region Human Development. *Human Development*.
- Bai, H. (2008). *Reverse Supply Chain Coordination and Design for Profitable Returns--an Example of Ink Cartridge*. Worcester Polytechnic Institute,
- Baland, J.-M., & Robinson, J. A. (2000). Is child labor inefficient? *Journal of Political Economy*, 108(4), 663-679.
- Barrau, J. (1979). Sur les Origine du Cacaoyer, Theobroma cacao Linné Sterculacées. *Journal d'Agri. Trad. et de Bota*, 171-180.
- Basu, K. (1999). Child labor: cause, consequence, and cure, with remarks on international labor standards. *Journal of Economic literature*, 37(3), 1083-1119.
- Basu, K., & Palazzo, G. (2008). Corporate social responsibility: A process model of sensemaking. *Academy of management review*, 33(1), 122-136.
- Basu, K., & Tzannatos, Z. (2003). The Global Child Labor Problem: What do we know and what can we do? *The world bank economic review*, 17(2), 147-173.
- Basu, K., & Van, P. H. (1998). The economics of child labor. *American economic review*, 412-427.
- Basu, K., & Zarghamee, H. (2009). Is product boycott a good idea for controlling child labor? A theoretical investigation. *Journal of development economics*, 88(2), 217-220.
- BCEAO. (2014). *Etude Monographique sur la Filiere Cacao Dans L'UEMOA 2014*. Retrieved from
- BCEAO. (2017). Données Economiques et Financières. Retrieved from <https://edenpub.bceao.int/>
- Beegle, K., Dehejia, R. H., & Gatti, R. (2006). Child labor and agricultural shocks. *Journal of development economics*, 81(1), 80-96.
- Ben-Shlomo, Y., White, I. R., & Marmot, M. (1996). Does the variation in the socioeconomic characteristics of an area affect mortality? *Bmj*, 312(7037), 1013-1014.
- Berlan, E. D., & Bravender, T. (2009). Confidentiality, consent, and caring for the adolescent patient. *Current opinion in pediatrics*, 21(4), 450-456.

- Bessell, S. (2011). Influencing international child labour policy: The potential and limits of children-centred research. *Children and Youth Services Review*, 33(4), 564-568.
- Bigot, R. (2003). *La consommation engagée: mode passagère ou nouvelle tendance de la consommation?* : Ministère de l'économie, des finances et de l'industrie.
- Blair, S. L. (1992). Children's participation in household labor: Child socialization versus the need for household labor. *Journal of Youth and Adolescence*, 21(2), 241-258.
- Brown, D. K. (2000). International Trade and Core Labour Standards.
- Capelli, S., & Martin, E. (2013). *A brand for a region: Legitimate strategy or marketing felony? The case of France and the Auvergne region*. Retrieved from
- Chatterjee, S., Hadi, A.S. and Price, B. (Ed.) (2000). *Regression Analysis by Examples* (3rd Edition ed.). New york: Wiley VCH.
- ChildLineIndia. (2007). Child Labour in India. Retrieved from <http://childlineindia.org.in/child-labour-india.htm>
- Cissé-Depardon, K. (2004). LA DESICION DE PARTICIPATION A UN ACTE DE RESISTANCE ACTIVE A LA CONSOMMATION: ETUDE DU COMPORTEMENT DE BOYCOTT. *9èmes Journées de Recherche en Marketing de Bourgogne*, 76-98.
- Clogg, C. C., Petkova, E., & Haritou, A. (1995). Statistical methods for comparing regression coefficients between models. *American Journal of Sociology*, 100(5), 1261-1293.
- cocoabarometer. (2015). Barometre du cacao. Retrieved from http://www.cocoabarometer.org/International_files/Cocoa%20Barometer%202015%20xFrench.pdf
- Cogneau, D., & Jedwab, R. (2012). Commodity price shocks and child outcomes: the 1990 cocoa crisis in Cote d'Ivoire. *Economic Development and Cultural Change*, 60(3), 507-534.
- D'Experts, R. C. C. G. (2006). *Categorisation Des Zones Productrices De Cacao En Côte D'Ivoire*. Retrieved from

- De Bourmont, M. (2012). *La résolution d'un problème de multicollinéarité au sein des études portant sur les déterminants d'une publication volontaire d'informations: proposition d'un algorithme de décision simplifié basé sur les indicateurs de Belsley, Kuh et Welsch (1980)*. Paper presented at the Comptabilités et innovation.
- Dessy, S. E., & Pallage, S. (2001). Child labor and coordination failures. *Journal of development economics*, 65(2), 469-476.
- Diallo, Y. (2001). Les déterminants du travail des enfants en Côte d. Ivoire', *document de travail nDT/55/2001, Centre d'économie du Développement, Université Montesquieu-Bordeaux IV*.
- Diallo, Y. (2008). Les activités des enfants en Afrique subsaharienne: les enseignements des enquêtes sur le travail des enfants en Afrique de l'Ouest. *Rome: Understanding Children's Work*.
- Diaz, L., & Anctil, F. (2016). *Développement Durable, Enjeux et Trajectoires*. Quebec: Presse de l'Université Laval.
- Dossier thématique La législation du travail des enfants*. (2015). Retrieved from
- Duprez, C. (2009). *FACULTES UNIVERSITAIRES NOTRE-DAME DE LA PAIX*. Oxford University,
- Dwibedi, J. K., & Chaudhuri, S. (2014). Agricultural subsidy policies fail to deal with child labour under agricultural dualism: What could be the alternative policies? *Research in Economics*, 68(3), 277-291.
- Edmonds, E. V. (2003). Should we boycott child labour?
- Edmonds, E. V., & Pavcnik, N. (2005). Child labor in the global economy. *The Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 199-220.
- Edmonds, E. V., & Shrestha, M. (2012). The impact of minimum age of employment regulation on child labor and schooling. *IZA Journal of Labor Policy*, 1(1), 14.
- Edouard, A. P. (2016). Analyse Comparative des Effets de La Pauvreté et de la Qualité de l'Ecole sur Le Travail des Enfants en Côte d'Ivoire (Comparative Analysis of the Effects of Poverty and School Quality on Child Labour in Côte d'Ivoire).
- ENSEA, E. N. S. D. S. E. D. E. A. (2000). *Déterminants De L'Emploi, Compétitivité, Contrats Et Cout Du Travail, Performances Des Entreprises En Côte D'Ivoire*. Retrieved from

- Fabre, A., & Pallage, S. (2015). Child labor, idiosyncratic shocks, and social policy. *Journal of Macroeconomics*, 45, 394-411.
- FMI, F. M. I. (2013). *Côte D'Ivoire: Plan national de developpement*. Retrieved from
- Fouedjio, F. (2015). *Travail des enfants de 5-14 ans et rendement scolaire au Cameroun: Éditions universitaires européennes*.
- French, J. L. (2010). Children's labor market involvement, household work, and welfare: A Brazilian case study. *Journal of Business Ethics*, 92(1), 63-78.
- Gärtner, M. (2011). Labor market integration and its effect on child labor. *Atlantic Economic Journal*, 39(2), 165-170.
- Glickman, L. B. (2001). The strike in the temple of consumption: consumer activism and twentieth-century American political culture. *The Journal of American History*, 88(1), 99-128.
- Goulart, P., & Bedi, A. S. (2005). Child labour and educational success in Portugal. *ISS Working Paper Series/General Series*, 412, 1-40.
- Griek, L., Penikett, J., & Hougee, E. (2010). Bitter Harvest: Child Labour in the cocoa supply chain.
- He, H. (2016). Child labour and academic achievement: Evidence from Gansu Province in China. *China Economic Review*, 38, 130-150.
- Hindman, H. D. (2006). Unfinished business: the persistence of child labor in the US. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 18(2), 125-131.
- <http://www.worldcocoafoundation.org>. (2013).
- Husson, J. (2014). Interaction bioculturelle : analyse ethnobotanique Theobroma cacao.
- ICCO. (2012). production and grindings statistics. *Quarterly Bulletin of Cacao Statistics*.
- ICCO. (2013). *Cocoa year 2012/13*. Retrieved from Quarterly Bulletin of Cocoa Statistics:
- ICCO. (2014). *Cocoa year 2013/14*. Retrieved from
- ICCO. (2016). *Cacao year 2015/16*. Retrieved from
- ILO, I. L. O. (2015). *World Report on Child Labour 2015: Paving the Way to Decent Work for Young People*: International Labour Organization.
- INS, I. N. d. I. S. (2005). *Enquete Nationale Sur Le Travail Des Enfants*. Retrieved from
- INS, I. N. d. I. S. (2008). *Le travail des enfants en Côte d'Ivoire*. Retrieved from

- INS, I. N. d. I. S. (2013). *Enquete Nationale sur la situation de l'emploi et du travail des enfants*. Retrieved from
- INS, I. N. d. I. S. (2015). *Enquete sur le niveau de vie des menages en Côte D'ivoire*. Retrieved from
- INS, I. N. d. I. S. (2016). *Enquete De Base Des Cantines Scolares EBCS 2016*. Retrieved from <http://www.ins.ci/n/templates/docss/ebcs2016.pdf>
- Jafarey, S., & Lahiri, S. (2000). *Food for education and funds for education quality: Policy options to reduce child labour*. University College of Swansea, Department of Economics.
- Klein, J. G., Smith, N. C., & John, A. (2004). Why we boycott: Consumer motivations for boycott participation. *Journal of Marketing*, 68(3), 92-109.
- Kleindorfer, P. R., Singhal, K., & Wassenhove, L. N. (2005). Sustainable operations management. *Production and operations management*, 14(4), 482-492.
- Kolk, A., & Van Tulder, R. (2002). The effectiveness of self-regulation:: Corporate codes of conduct and child labour. *European Management Journal*, 20(3), 260-271.
- La Maison du Cacao, G. (2017). *Histoire du Cacao*. Retrieved from <http://www.maisonducacao.fr/le-chocolat/histoire-du-cacao-70.html>
- Lecompte, A. F., & Valette-Florence, P. (2006). Mieux connaître le consommateur socialement responsable. *Décisions marketing*, 67-79.
- Mondal, R., Sarkar, S., Bhattacharya, S., Sabui, T., Mandal, K., Ghosh, J., . . . Nandi, M. (2012). Profile of child labor in Indian railways. *The Indian Journal of Pediatrics*, 79(10), 1347-1350.
- Noguchi, Y. (2002). ILO Convention No. 182 on the worst forms of child labour and the Convention on the Rights of the Child. *The International Journal of Children's Rights*, 10(4), 355-369.
- Nowakowski, K. (2015). *The Numbers Behind Child Labor*. Retrieved from <https://news.nationalgeographic.com/2015/09/2015-09-26-data-points-children-behind-child-labor/>
- OIT, O. I. d. T. (1999). *La convention sur les pires formes de travail des enfants*. Retrieved from

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/dwcms_080652.pdf

- Putnick, D. L., & Bornstein, M. H. (2015). Is child labor a barrier to school enrollment in low-and middle-income countries? *International journal of educational development*, 41, 112-120.
- Rakotomalala, R. (2015). Pratique de la Régression Linéaire Multiple: Diagnostic et sélection de variables. *Université Lumière Lyon2*.
- Sarkis, J., Helms, M. M., & Hervani, A. A. (2010). Reverse logistics and social sustainability. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 17(6), 337-354.
- Schrage, E. J., & Ewing, A. P. (2005). The cocoa industry and child labour. *Journal of Corporate Citizenship*(18).
- Seuring, S., & Müller, M. (2008). From a literature review to a conceptual framework for sustainable supply chain management. *Journal of cleaner production*, 16(15), 1699-1710.
- Studenmund, A. (Ed.) (2014). *Using Econometrics: A Practical Guide* (6th Edition ed.): Pearson.
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, A. G. M. (2005). *Fildişi Sahili Ülke Profili*. Retrieved from
- Tanmia, r. d. a. p. l. d. a. M. (2015). Le travail des enfants au Maroc Retrieved from <http://europemaroc.com/files/TravailDesEnfantsAuMaroc.pdf>
- UNICEF. (1997). *La Situation des Enfants dans le Monde*. Retrieved from
- UNICEF. (2000). *Enquête à Indicateurs Multiples MICS2000*. Retrieved from
- UNICEF. (2017). Journée internationale des droits de l'enfant. Retrieved from <https://www.unicef.fr/dossier/journee-internationale-des-droits-de-lenfant>
- WCED. (1987). *Our Common Future: report of the world commission on environment and development*. Retrieved from Oxford, England:
- WorldBank. (2016). Cote d'Ivoire. Retrieved from <https://data.worldbank.org/country/cote-divoire?view=chart>
- Zamble, C. (2015). *Impact du Changement de Politique Agricole dans la Filere Cacao en CÔTE D'IVOIRE : Analyse de son Évolution*.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/02/2018

Tez Başlığı / Konusu: Çocuk İşçi Nedenli Boykot Tehdidinin Fildişi Sahili Kakao Üretimine Etkisi

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 88 sayfalık kısmına ilişkin, 12/02/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %5 'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları dahil,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Yacouba Toure
Öğrenci No: N13126544
Anabilim Dalı: İşletme
Programı: Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler-Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

Tarih ve İmza

12/02/2018

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Yrd. Doç. Dr. Onur Koyuncu

EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İŞLETME ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 12/08/2018</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: Çocuk İşçi Nedenli Boykot Tehdidinin Fildişi Sahili Kakao Üretimine Etkisi</p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Yacouba TOURE 13/02/2018</p> <p>Öğrenci No: N13126544</p> <p>Anabilim Dalı: İşletme </p> <p>Programı: Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler-Tezli Yüksek Lisans</p> <p>Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">UYGUNDUR</p> <p style="text-align: center;"></p> <p style="text-align: center;">Yrd. Doç. Dr. Onur KOYUNCU (Unvan, Ad Soyad, İmza)</p> <p>Detaylı Bilgi:</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta:</p>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Yacouba TOURE
Doğum Yeri ve Tarihi : Kolia - FİLDİŞİ SAHİLİ / 18.12.1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Université Technologique et Tertiaire Loko / Pazarlama Yönetimi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi / Üretim Yönetimi ve Sayısal Yöntemler
Bildiği Yabancı Diller : Fransızca, İspanyolca, İngilizce ve Türkçe

İş Deneyimi

Stajlar : Banque Sahello Sahelienne Pour l'Investissement et le
Commerce en Côte d'Ivoire
Çalıştığı Kurumlar : Banque Sahello Sahelienne Pour l'Investissement et le
Commerce en Côte d'Ivoire

İletişim

E-Posta Adresi : sayinyacoubatoure88@gmail.com

Tarih : 18/01/2018